

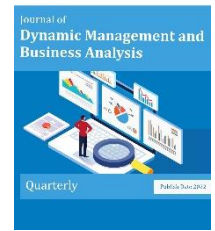

Journal Website

Article history:
Received 23 September 2025
Revised 01 February 2026
Accepted 08 February 2026
Initial Publication 14 February 2026
Final Publication 22 June 2026

Dynamic Management and Business Analysis

Volume 5, Issue 2, pp 1-30

E-ISSN: 3041-8933

Auditors' Resilience from the Ontological Perspective of Critical Realism: Audit Firms in Iraq

Kareem. Hazn Shiltagh¹, Reza. Nemati Koshteli^{2*}, Maysam. Abd Kazem³, Saeid Aliahmadi⁴

¹ PhD Student, Department of Accounting, Isf.C., Islamic Azad University, Isfahan, Iran

² Department of Accounting, Isl.C., Islamic Azad University, Islamshahr, Iran

³ Department of Accounting, Faculty of Management and Economics, Al-Muthanna University, Al-Muthanna, Iraq

⁴ Department of Accounting, Isf.C., Islamic Azad University, Isfahan, Iran

* Corresponding author email address: nematikoshteli@iau.ac.ir

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Hazn Shiltagh, K., Nemati Koshteli, R., Abd Kazem, M., & Aliahmadi, S. (2026). Auditors' Resilience from the Ontological Perspective of Critical Realism: Audit Firms in Iraq. *Dynamic Management and Business Analysis*, 5(2), 1-30.

<https://doi.org/10.61838/dmbaj.323>

© 2026 the author(s). Published by Knowledge Management Scientific Association. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

ABSTRACT

Objective: This study aims to explain the concept and underlying generative mechanisms of auditors' resilience in Iraqi audit firms through the lens of critical realist ontology.

Methodology: Adopting a qualitative and exploratory design, the study employs a grounded theory approach. Data were collected through semi-structured interviews with 15 experts, including senior academics and managing partners of audit firms in Iraq. Purposeful and snowball sampling were used until theoretical saturation was achieved. Data analysis followed open, axial, and selective coding procedures, complemented by retroductive reasoning to identify empirical, actual, and deep structural layers of auditors' resilience.

Findings: The findings indicate that auditors' resilience is a multi-layered phenomenon emerging from the interaction between generative mechanisms—such as professional ethics, cognitive agility, moral courage, and support networks—and macro-level regulatory, economic, and cultural structures. These interactions, when activated by empirical events including professional pressure, institutional uncertainty, and corruption, shape subjective outcomes such as self-efficacy, job satisfaction, and the maintenance of professional independence.

Conclusion: The study concludes that enhancing auditors' resilience in the complex Iraqi context requires an integrative approach that simultaneously addresses individual capacities and structural conditions; critical realism offers a robust framework for uncovering these dynamics and informing adaptive, context-sensitive strategies.

Keywords: auditors' resilience; critical realism ontology; grounded theory; Iraqi audit firms

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In recent years, the auditing profession has increasingly been exposed to complex, high-pressure, and uncertain environments, particularly in developing and post-conflict contexts. Auditors are expected to maintain professional judgment, independence, and ethical integrity while operating under intense regulatory demands, organizational constraints, and socio-political instability. These challenges are especially pronounced in countries such as Iraq, where auditing firms function within fragile institutional frameworks, pervasive economic uncertainty, and heightened risks of financial and administrative corruption (Ahmed & Saleh, 2022; Salih & Almajdob, 2019; Thabit et al., 2019). In such contexts, traditional technical competence alone is insufficient to ensure audit quality; rather, auditors' capacity to remain effective, adaptive, and ethically resilient under sustained pressure becomes a decisive factor.

The concept of resilience has therefore gained prominence in auditing and organizational research. Resilience broadly refers to the capacity of individuals or organizations to sustain performance, adapt, and recover in the face of adversity, stress, and disruption (Coutu, 2002; Masten, 2001). Prior research in auditing has demonstrated that higher levels of auditor resilience are associated with reduced stress, lower burnout, decreased turnover intentions, and fewer quality-threatening behaviors (Smith & Emerson, 2017; Smith et al., 2020; Zhang, 2023). Empirical studies further suggest that resilient auditors are better equipped to cope with role conflict, time pressure, and ethical dilemmas, thereby safeguarding audit quality (Arad et al., 2020; Sarraf & Sarraf, 2020).

Despite these advances, much of the existing literature conceptualizes resilience as an individual psychological trait and examines it using predominantly positivist, variable-oriented approaches (Sapiri, 2024; Siadati & Sepasi, 2024). Such approaches, while valuable for identifying statistical associations, offer limited insight into the deeper causal mechanisms and contextual structures that shape resilience in practice. This limitation is particularly salient in environments characterized by institutional fragility, where auditors' experiences are profoundly influenced by regulatory ambiguity, power relations, and socio-cultural norms (Al-Ameedee et al., 2023; Maddahi et al., 2023).

Critical realism provides a powerful ontological and methodological alternative for addressing this gap. By distinguishing between the empirical, actual, and deep structural levels of reality, critical realism emphasizes that observable events are generated by underlying mechanisms embedded within social, organizational, and institutional structures (Fleetwood, 2005; Pourkarim et al., 2014). Recent studies have highlighted the relevance of critical realism for accounting and auditing research, particularly in explaining complex phenomena such as ethical behavior, audit quality, and organizational resilience (Boughey & McKenna, 2017; Ehsani Moghadam et al., 2020; Vatanparast, 2016). Moreover, the integration of critical realism with qualitative methodologies such as grounded theory has been shown to facilitate the identification of deep causal mechanisms operating across multiple levels of analysis (Elahi et al., 2024; Samimi & Vahidi Nasab, 2024; Samsonsen & Heggdalsvik, 2024).

Against this backdrop, the present study seeks to advance the auditing literature by developing a multi-layered explanation of auditors' resilience in Iraqi audit firms, grounded in the ontological assumptions of critical realism. By moving beyond surface-level descriptions and quantitative

correlations, the study aims to uncover how individual capacities, organizational arrangements, and institutional conditions interact to generate resilience in a highly challenging professional environment.

Methods and Materials

This study adopted a qualitative, exploratory research design grounded in the principles of critical realism and informed by the grounded theory methodology. Data were collected through semi-structured interviews with 15 experts, comprising senior academic scholars in auditing and experienced partners of audit firms operating in Iraq. Participants were selected using purposive and snowball sampling strategies to ensure substantial professional experience and deep familiarity with the Iraqi auditing context. Data collection continued until theoretical saturation was achieved.

Interviews were designed to elicit participants' experiences, perceptions, and interpretations of professional pressures, ethical challenges, organizational practices, and coping strategies related to resilience. All interviews were transcribed verbatim and analyzed using a systematic coding process. Open coding was employed to identify initial concepts, followed by axial coding to establish relationships among categories, and selective coding to integrate these categories into a coherent explanatory framework. In line with critical realist logic, retroductive reasoning was applied to move from observed experiences to the identification of underlying generative mechanisms across individual, organizational, and institutional levels.

Findings

The findings reveal that auditors' resilience in Iraqi audit firms is a multi-dimensional and multi-layered phenomenon generated through the dynamic interaction of individual attributes, organizational conditions, and broader institutional structures. At the individual level, key generative mechanisms included professional ethics, moral courage, cognitive agility, emotional regulation, and self-efficacy. Auditors who demonstrated strong ethical commitment and adaptive cognitive capacities were better able to withstand professional pressure, maintain independence, and manage role-related stress.

At the organizational level, resilience was shaped by the presence or absence of supportive leadership, transparent procedures, collegial trust, and informal support networks. Participants emphasized that organizations fostering ethical climates, open communication, and shared professional values enhanced auditors' capacity to cope with stress and uncertainty. Conversely, weak governance structures, ambiguous expectations, and punitive control mechanisms undermined resilience and amplified vulnerability to burnout and dysfunctional behavior.

At the institutional level, findings highlighted the profound influence of regulatory instability, economic volatility, and perceived corruption on auditors' professional experiences. Participants described how inconsistent enforcement of regulations, political interference, and societal normalization of unethical practices created persistent pressure on auditors. These conditions activated or constrained individual and organizational mechanisms, shaping auditors' lived experiences of resilience, stress, and professional identity.

Importantly, resilience emerged not as a static trait but as an emergent outcome of interactions across these levels. Individual strengths alone were insufficient to sustain resilience in the absence of supportive organizational and institutional contexts. Likewise, structural reforms without attention to individual and organizational mechanisms were perceived as ineffective.

Discussion and Conclusion

The findings demonstrate that auditors' resilience in Iraq cannot be adequately understood through individualistic or purely behavioral lenses. Instead, resilience emerges as an outcome of complex causal configurations operating across multiple layers of reality. By adopting a critical realist perspective, this study illuminates how observable experiences of stress, adaptation, and professional endurance are generated by deeper mechanisms embedded in ethical norms, organizational practices, and institutional arrangements.

The results underscore the central role of professional ethics as a foundational mechanism of resilience. Ethical commitment functioned as an internal stabilizer, enabling auditors to resist external pressures and preserve professional judgment even in adverse conditions. At the same time, organizational environments that reinforced ethical norms and provided relational support amplified this mechanism, while dysfunctional structures weakened it.

From a theoretical standpoint, the study contributes to auditing scholarship by advancing a multi-layered, causally grounded conceptualization of auditor resilience. It demonstrates the value of critical realism for moving beyond descriptive accounts and uncovering the generative mechanisms that sustain or erode professional capacity in challenging contexts. Methodologically, the integration of grounded theory with retroductive reasoning offers a robust framework for studying complex professional phenomena in settings characterized by institutional fragility.

In conclusion, this study shows that strengthening auditors' resilience requires more than individual training or psychological interventions. Effective strategies must simultaneously address individual capacities, organizational cultures, and institutional conditions. By providing a deep, context-sensitive explanation of resilience in Iraqi audit firms, the study offers a foundation for more informed research, policy development, and professional practice in auditing environments marked by uncertainty and risk.

تاب‌آوری حساب‌رسان از منظر هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی: مؤسسات حسابرسی عراق

کریم هزن شلتاغ^۱، رضا نعمتی کشتلی^{۲*}، میثم عبد کاظم^۳، سعید علی احمدی^۴

۱. دانشجوی دکتری، گروه حسابداری، واحد اصفهان(خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران

۲. گروه حسابداری، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران

۳. بخش حسابداری، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه المثنی، المثنی، عراق

۴. گروه حسابداری، واحد اصفهان(خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: nematikoshteli@iau.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

هزن شلتاغ، کریم، نعمتی کشتلی، رضا، عبد کاظم، میثم، و علی احمدی، سعید. (۱۴۰۵). تاب‌آوری حساب‌رسان از منظر هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی: مؤسسات حسابرسی عراق. *مدیریت پویا و تحلیل کسب و کار*، ۵(۲)، ۳۰-۱.

هدف: هدف این پژوهش تبیین مفهوم و سازوکارهای زیربنایی تاب‌آوری حساب‌رسان در مؤسسات حسابرسی عراق با اتکا بر هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی است. **روش‌شناسی:** پژوهش حاضر از نظر روش‌شناسی کیفی و اکتشافی بوده و با استفاده از رهیافت نظریه داده‌بنیاد انجام شده است. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۵ نفر از خبرگان شامل اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌های عراق و شرکای ارشد مؤسسات حسابرسی گردآوری شد. نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند و گلوله‌برفی تا دستیابی به اشباع نظری ادامه یافت. تحلیل داده‌ها در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی و در پرتو منطق رتروداکشن رئالیسم انتقادی صورت گرفت تا لایه‌های تجربی، واقعی و زیربنایی تاب‌آوری شناسایی شود. **یافته‌ها:** یافته‌ها نشان داد تاب‌آوری حساب‌رسان پدیده‌ای چندلایه است که از تعامل مکانیسم‌های مولد فردی و حرفه‌ای مانند اخلاق حرفه‌ای، چابکی شناختی، شهامت اخلاقی و شبکه‌های حمایتی با ساختارهای کلان نظارتی، اقتصادی و فرهنگی شکل می‌گیرد. این تعامل در مواجهه با رویدادهایی چون فشارهای حرفه‌ای، نااطمینانی نهادی و فساد، به شکل‌گیری پیامدهای ذهنی نظیر خودکارآمدی، رضایت شغلی و حفظ استقلال حرفه‌ای منجر می‌شود. **نتیجه‌گیری:** نتایج نشان می‌دهد تقویت تاب‌آوری حساب‌رسان در بستر پیچیده عراق مستلزم رویکردی فراتر از مداخلات فردمحور و توجه هم‌زمان به سازوکارهای ساختاری و زمینه‌ای است؛ رویکرد رئالیسم انتقادی امکان درک عمیق‌تری از این پویایی‌ها و طراحی راهبردهای انطباقی مؤثر را فراهم می‌سازد.

کلیدواژه‌گان: تاب‌آوری حساب‌رسان؛ رئالیسم انتقادی؛ نظریه داده‌بنیاد؛ مؤسسات حسابرسی عراق

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده(گان) است. انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY 4.0) صورت گرفته است.

در دهه‌های اخیر، حرفه حسابرسی در سطح جهانی و به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه با محیطی به‌شدت پیچیده، پرریسک و ناپایدار مواجه شده است؛ محیطی که در آن حسابرسان ناگزیرند هم‌زمان با فشارهای فزاینده مقرراتی، انتظارات فزاینده ذی‌نفعان، محدودیت‌های نهادی، تهدیدهای اخلاقی و تنش‌های روانی ناشی از مسئولیت‌های حرفه‌ای کنار بیایند. این وضعیت در کشورهایی مانند عراق، که با چالش‌های مضاعف سیاسی، اقتصادی، نهادی و فرهنگی مواجه‌اند، ابعاد حادث‌تری به خود می‌گیرد. مطالعات متعددی نشان داده‌اند که ناپایداری نهادی، ضعف نظام‌های نظارتی، سطح بالای فساد اداری و مالی، و هم‌پوشانی فشارهای حرفه‌ای با مخاطرات امنیتی، کیفیت و کارآمدی حسابرسی را به‌طور معناداری تحت تأثیر قرار می‌دهد (Ahmed & Saleh, 2022; Salih & Almajdob, 2019; Thabit et al., 2019). در چنین بستری، حسابرسان نه‌تنها با الزامات فنی و حرفه‌ای پیچیده مواجه‌اند، بلکه باید توانایی روانی، اخلاقی و شناختی لازم برای حفظ عملکرد حرفه‌ای خود در شرایط فشار مزمن را نیز داشته باشند.

در این چارچوب، مفهوم «تاب‌آوری» به‌عنوان یکی از کلیدی‌ترین ظرفیت‌های فردی و سازمانی در ادبیات حسابرسی و مدیریت مورد توجه قرار گرفته است. تاب‌آوری به‌طور کلی به توانایی افراد و سازمان‌ها برای حفظ کارکرد، سازگاری و حتی رشد در مواجهه با فشارها، بحران‌ها و ناملایمات اشاره دارد (Coutu, 2002; Masten, 2001). پژوهش‌های حوزه روان‌شناسی سازمانی نشان می‌دهند که افراد تاب‌آور، در شرایط استرس‌زا کمتر دچار فرسودگی شغلی می‌شوند، تصمیم‌گیری‌های دقیق‌تری اتخاذ می‌کنند و توانایی بیشتری برای مقابله با موقعیت‌های مبهم و پرتنش دارند (Britt & Jex, 2015; Ong et al., 2006). این ویژگی‌ها در حرفه حسابرسی، که مبتنی بر قضاوت حرفه‌ای، استقلال، تردید حرفه‌ای و مقاومت در برابر فشارهای بیرونی است، اهمیتی دوچندان می‌یابد (Smith & Emerson, 2017; Smith et al., 2020).

ادبیات تجربی حسابرسی به‌طور فزاینده‌ای نشان داده است که تاب‌آوری حسابرسان با پیامدهای کلیدی حرفه‌ای همچون کیفیت حسابرسی، کاهش رفتارهای تهدیدکننده کیفیت، کاهش استرس شغلی و تمایل کمتر به ترک شغل رابطه معنادار دارد (Arad et al., 2020; Sarraf & Sarraf, 2020; Zhang, 2023). برای مثال، پژوهش‌های انجام‌شده بیانگر آن است که حسابرسانی که از سطح بالاتری از تاب‌آوری برخوردارند، در مواجهه با فشارهای زمانی، تعارض نقش و انتظارات متناقض ذی‌نفعان، کمتر به رفتارهای ناکارآمد یا تقلیل‌دهنده کیفیت حسابرسی روی می‌آورند (Donnelly et al., 2003; Paino et al., 2012). همچنین شواهد نشان می‌دهد تاب‌آوری می‌تواند به‌عنوان یک راهبرد مقابله‌ای مؤثر، آثار منفی استرس و فرسودگی شغلی را تعدیل کرده و رضایت شغلی حسابرسان را ارتقا دهد (Nemati & Khoshgoftar, 2020; Moghadam, 2025; Smith et al., 2020).

در کنار این رویکرد فردمحور، مطالعات جدیدتر بر این نکته تأکید دارند که تاب‌آوری صرفاً یک ویژگی روان‌شناختی فردی نیست، بلکه پدیده‌ای چندسطحی است که در تعامل میان عوامل فردی، سازمانی و نهادی شکل می‌گیرد (Luthans, 2002; Pourpaki et al., 2025). از این منظر، فرهنگ سازمانی، نظام‌های کنترلی، ساختارهای پاداش و تنبیه، حمایت مدیریتی و بستر نهادی، نقش تعیین‌کننده‌ای در تقویت یا تضعیف تاب‌آوری حسابرسان ایفا می‌کنند (Haga & Ittonen, 2024; Nelson et al., 2025). پژوهش‌هایی که در زمینه تاب‌آوری سازمانی انجام شده‌اند نیز نشان می‌دهند که سازمان‌های حسابرسی تاب‌آورتر، در مواجهه با بحران‌های پیش‌بینی‌نشده مانند بحران‌های اقتصادی یا همه‌گیری‌ها، توانایی بیشتری برای حفظ کیفیت خدمات و تداوم فعالیت دارند (Haga & Ittonen, 2024; Neri et al., 2025).

با وجود رشد قابل توجه پژوهش‌های تجربی درباره تاب‌آوری حسابرسان، بخش قابل توجهی از این مطالعات مبتنی بر رویکردهای اثبات‌گرایانه و متغیرمحور بوده‌اند و تاب‌آوری را عمدتاً به‌عنوان یک سازه قابل اندازه‌گیری در سطح فردی بررسی کرده‌اند (Sapiri, 2024;)

(Siadati & Sepasi, 2024). این رویکردها، اگرچه در شناسایی روابط آماری میان تاب‌آوری و پیامدهای حرفه‌ای مفید بوده‌اند، اما در تبیین سازوکارهای علی زیربنایی و نقش ساختارهای نهادی و زمینه‌ای محدودیت‌های جدی دارند (Maddahi et al., 2023; Sepasi et al., 2018). به‌ویژه در بسترهایی مانند عراق، که حرفه حسابرسی در دل ساختارهای پیچیده قدرت، سیاست، اقتصاد و فرهنگ عمل می‌کند، تحلیل‌های سطحی قادر به توضیح کامل پویایی‌های شکل‌گیری تاب‌آوری حسابرسان نیستند (Al-Ameedee et al., 2023; Bonollo, 2019).

در این میان، هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی به‌عنوان یک پارادایم فلسفی بدیل، ظرفیت تحلیلی مهمی برای عبور از دوگانه اثبات‌گرایی و تفسیرگرایی فراهم می‌آورد. رئالیسم انتقادی با تمایز میان سه سطح واقعیت—تجربی، بالفعل و زیربنایی—بر این نکته تأکید می‌کند که پدیده‌های اجتماعی، از جمله پدیده‌های سازمانی و حرفه‌ای، محصول سازوکارهای علی عمیقی هستند که لزوماً به‌طور مستقیم قابل مشاهده نیستند (Fleetwood, 2005; Pourkarim et al., 2014). از این منظر، آنچه در تجربه روزمره حسابرسان به‌صورت استرس، فشار یا فرسودگی نمود می‌یابد، بازتاب تعامل سازوکارهای نهفته‌ای است که در سطوح ساختاری و نهادی عمل می‌کنند (Bani Fatemeh et al., 2018; Vatanparast, 2016).

کاربرد رئالیسم انتقادی در پژوهش‌های حسابداری و حسابرسی طی سال‌های اخیر مورد توجه فزاینده قرار گرفته است. این رویکرد به پژوهشگران امکان می‌دهد تا فراتر از توصیف روابط آماری، به شناسایی نیروها، ساختارها و مکانیزم‌هایی بپردازند که رفتارهای حرفه‌ای حسابرسان و کیفیت حسابرسی را شکل می‌دهند (Bouhey & McKenna, 2017; Ehsani Moghadam et al., 2020). مطالعات نظری نشان داده‌اند که رئالیسم انتقادی می‌تواند چارچوبی منسجم برای تحلیل نقش قدرت، اخلاق، نهادها و بافت اجتماعی در حسابرسی فراهم آورد (Bagheri & Nazarian, 2019; Sepasi et al., 2018). همچنین پژوهش‌هایی که در حوزه مدیریت و سیاست‌گذاری عمومی انجام شده‌اند، نشان می‌دهند که این رویکرد برای تبیین پدیده‌هایی مانند تاب‌آوری سازمانی در برابر فساد و بحران‌های نهادی کارآمد است (Moghadam, 2018; Far et al., 2022; Soleiman Zadeh et al., 2018).

در سطح روش‌شناختی، رئالیسم انتقادی با تأکید بر منطق «تروداکشن»، پژوهشگر را به بازگشت از پیامدهای مشاهده‌شده به علل و سازوکارهای زیربنایی هدایت می‌کند (Fleetwood, 2005; Javidi, 2017). این منطق تحلیلی به‌ویژه در پژوهش‌های کیفی و اکتشافی، از جمله مطالعات مبتنی بر نظریه داده‌بنیاد، امکان کشف ساختارهای علی پیچیده را فراهم می‌سازد (Ehsani Moghadam et al., 2020; Elahi et al., 2024). از همین رو، ترکیب رهیافت داده‌بنیاد با هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی در سال‌های اخیر به‌عنوان یک استراتژی روش‌شناختی نوآورانه در مطالعات اجتماعی و سازمانی مطرح شده است (Samimi & Vahidi Nasab, 2024; Samsonsen & Heggdalsvik, 2024).

در حوزه حسابرسی، این رویکرد می‌تواند به درک عمیق‌تری از تاب‌آوری حسابرسان منجر شود؛ زیرا تاب‌آوری در این چارچوب نه صرفاً یک ویژگی روان‌شناختی فردی، بلکه نتیجه برهم‌کنش میان مکانیسم‌های مولد فردی (مانند اخلاق حرفه‌ای، خودکارآمدی و شهامت اخلاقی)، ساختارهای سازمانی (مانند نظام‌های نظارتی و فرهنگ حرفه‌ای) و شرایط زمینه‌ای نهادی و اجتماعی تلقی می‌شود (Chwastiak, 2013; Zhang et al., 2023). این نوع نگاه امکان تحلیل دقیق‌تری از چگونگی شکل‌گیری یا تضعیف تاب‌آوری حسابرسان در محیط‌هایی با سطح بالای فساد، فشار سیاسی و ناطمینانی نهادی را فراهم می‌آورد (Ahmed & Saleh, 2022; Al-Ameedee et al., 2023).

با وجود این ظرفیت نظری و روش‌شناختی، مرور ادبیات نشان می‌دهد که تاکنون پژوهش اندکی به‌طور صریح به تبیین تاب‌آوری حسابرسان با اتکا بر هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی پرداخته است. اغلب مطالعات موجود یا بر سنجش کمی تاب‌آوری تمرکز داشته‌اند (Sarraf

Haga & (& Sarraf, 2020; Siadati & Sepasi, 2024) یا در بهترین حالت به بررسی تاب‌آوری سازمانی در سطح کلان پرداخته‌اند (& Neri et al., 2025; Ittonen, 2024). این در حالی است که بستر عراق، با ویژگی‌های منحصر به فرد نهادی، سیاسی و فرهنگی، نیازمند چارچوبی تحلیلی است که بتواند پیچیدگی‌های چندلایه تاب‌آوری حسابرسان را به صورت منسجم توضیح دهد (& Almajdob, 2019; Salih & Thabit et al., 2019).

از سوی دیگر، پژوهش‌های اخیر در حوزه مدیریت و رفتار سازمانی نیز نشان می‌دهند که تاب‌آوری کارکنان نقش میانجی مهمی در ارتباط میان فرهنگ سازمانی، نوآوری، رهبری و عملکرد ایفا می‌کند (& Panda & Singh, 2025; Nelson et al., 2025). این یافته‌ها اهمیت پرداختن به تاب‌آوری به عنوان یک سازه علی و نه صرفاً پیامدی را برجسته می‌سازد. تعمیم این بینش‌ها به حرفه حسابرسی، مستلزم توسعه چارچوب‌های نظری عمیق‌تری است که بتوانند سازوکارهای خاص این حرفه را در بسترهای نهادی متفاوت توضیح دهند (& Bonollo, 2019; Pezeshk & Rahnamaie Rodposhti, 2021).

بر این اساس، خلأ اصلی ادبیات موجود را می‌توان در فقدان تبیینی عمیق، زمینه‌مند و مبتنی بر هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی از تاب‌آوری حسابرسان، به ویژه در کشورهای در حال گذار و پرریسک مانند عراق، دانست. پرداختن به این خلأ نه تنها از منظر توسعه نظری دانش حسابرسی اهمیت دارد، بلکه می‌تواند مبنایی برای طراحی سیاست‌ها، راهبردهای آموزشی و مداخلات سازمانی مؤثر در جهت ارتقای تاب‌آوری و کیفیت حسابرسی فراهم آورد (& Sapiri, 2024; Siadati & Sepasi, 2024).

هدف این پژوهش تبیین مفهوم و سازوکارهای علی زیربنایی تاب‌آوری حسابرسان در مؤسسات حسابرسی عراق با اتکا بر هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی است.

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هستی‌شناسی مبتنی بر پارادایم تفسیری است، از لحاظ روش‌شناسی در دسته پژوهش‌های اکتشافی قرار می‌گیرد، برحسب داده‌ها کیفی و مبتنی بر تکنیک داده‌بنیاد و رهیافت استراوس و کوربین است و از نظر هدف بنیادی و کاربردی محسوب می‌شود. برای گردآوری داده‌ها از دو روش مطالعات کتابخانه‌ای، اسنادی و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، استفاده خواهد شد. جامعه آماری پژوهش، کلیه خبرگان حسابرسی خواهند بودند که به عنوان استادتمام یا دانشیار دانشگاه، در این رشته سابقه تدریس حداقل ۱۰ سال دارند و یا شرکایی که حداقل ۱۰ سال در مؤسسات حسابرسی در عراق مشغول به خدمت بوده‌اند. از آنجا که این تحقیق در پی بررسی مفهوم و عناصر کلیدی تاب‌آوری حسابرسان در مؤسسات حسابرسی عراق است، پس از مرور ادبیات در خصوص مفاهیم تاب‌آوری سازمانی حسابرسان، پروتکل مصاحبه تنظیم می‌شود. با توجه به اینکه هدف از مصاحبه اکتشافی، توصیف عقاید و نگرش‌های خبرگان می‌باشد، برای انتخاب مشارکت‌کنندگان از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده خواهد شد. سپس، با استفاده از رویکرد داده‌بنیاد و با الهام از هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی، سعی می‌شود عوامل پدیدآورنده تاب‌آوری سازمانی حسابرسان در سه لایه رویداد و سازوکار و ساختار شناسایی شده و در قالبی یکپارچه ارائه شود.

دوره زمانی تحقیق سال ۱۴۰۴ می‌باشد. قلمرو مکانی تحقیق مؤسسات حسابرسی در عراق است. بر همین اساس، جامعه تحقیق شامل خبرگان حسابرسی که به عنوان استادتمام یا دانشیار دانشگاه‌های سطح اول عراق با حداقل ۱۰ سال تدریس مرتبط در دانشگاه و یا شرکایی با حداقل ۱۰ سال سابقه اشتغال در مؤسسات حسابرسی در عراق، می‌باشد. قلمرو موضوعی این پژوهش، تبیین تاب‌آوری حسابرسان از منظر هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی می‌باشد. با توجه به دسترسی محدود به خبرگان، روش نمونه‌گیری گلوله برفی بکار گرفته شد. در این روش خبرگان بر اساس هدف‌های خاص پژوهش و راهبردهای حل مسأله انتخاب شدند (استیوال و همکاران، ۲۰۱۶ و پاتیسون و همکاران،

۲۰۱۳). معیار انتخاب مصاحبه‌شوندگان شامل استادتمام یا دانشیار بودن در رشته مدیریت بازاریابی و حسابرسی دانشگاه‌های سطح اول عراق با حداقل ۱۰ سال تدریس مرتبط در دانشگاه و یا شرکایی با حداقل ۱۰ سال سابقه اشتغال در مؤسسات حسابرسی در عراق، می‌باشد. به دلیل فقدان الگوی نظری منسجم که بتواند تمام ابعاد تاب‌آوری حساب‌برسان در مؤسسات حسابرسی را تبیین کند، از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شده است. به عبارتی دیگر، ابتدا با انجام مرور نظام‌مند مبانی نظری، چارچوب مفهومی پژوهش غالب مرتبط با تاب‌آوری حساب‌برسان در مؤسسات حسابرسی شناسایی و تحلیل شد و سپس با اجرای مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با خبرگان، داده‌های کیفی عمیق‌تری پیرامون تجربه‌های عملی، موانع فرهنگی و نگرش‌های فردی نسبت به تاب‌آوری حساب‌برسان در مؤسسات حسابرسی گردآوری شد. بر مبنای این دو منبع غنی اطلاعاتی شامل ادبیات علمی و داده‌های میدانی، فرآیند تحلیل با بهره‌گیری از تئوری داده‌بنیاد آغاز گردید و از طریق کدگذاری باز، محوری و گزینشی، مؤلفه اصلی «تاب‌آوری حساب‌برسان در مؤسسات حسابرسی» به عنوان هسته مرکزی پاسخ به پرسش پژوهش استخراج شد؛ مؤلفه‌ای که تمام جنبه‌های تاب‌آوری حساب‌برسان در مؤسسات حسابرسی را تبیین می‌کند.

مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ترکیب دو ویژگی کلیدی انعطاف‌پذیری (امکان پرسش‌های باز و پیگیری پاسخ‌های غیرمنتظره) و ساختار حداقلی (استفاده از راهنمای مصاحبه کلی بدون پرسش‌های کاملاً استاندارد)، این امکان را فراهم می‌کند تا هم به کشف ابعاد ناشناخته مسئله پرداخته شود و هم عمق لازم برای بررسی تجربیات ذهنی مشارکت‌کنندگان حفظ گردد. در مرحله اجرایی کیفی، نمونه‌گیری به روش هدفمند گلوله برفی آغاز و با معیار اشباع نظری به پایان می‌رسد. داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها بر اساس مراحل سه‌گانه اشتراوس و کوربین (شامل کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی با تدوین مدل نهایی) مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

مراحل هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی به شرح زیر می‌باشد:

هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی نظریه‌ای است که بر این باور است که واقعیت از سه سطح تشکیل شده است: واقعیت تجربه شده، واقعیت محقق شده و واقعیت نهفته. این نظریه می‌گوید که پژوهشگران علوم اجتماعی باید به دنبال کشف سازوکارهای نهفته‌ای باشند که پدیده‌های اجتماعی را تولید و تکامل می‌دهند. برای این کار، رئالیسم انتقادی از روشی به نام رتروداکشن استفاده می‌کند که به معنای بازگشت به عقب از آثار به علل است (پورکریم و همکاران، ۱۳۹۳). رئالیسم انتقادی همچنین از نقد مداوم یافته‌ها و تجربیات انسانی حمایت می‌کند و معتقد است که این کار می‌تواند به دستیابی به دانش قابل اعتماد و امکان‌رهایی منجر شود. برای تبیین تاب‌آوری حساب‌برسان، می‌توان از تلفیق هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی و رهیافت داده‌بنیاد استفاده کرد. این تلفیق به ما امکان می‌دهد که از داده‌های کیفی برای کشف سازوکارهای نهفته که تاب‌آوری حساب‌برسان را تحت تأثیر قرار می‌دهند، استفاده نمود. برای این کار، از مراحل زیر پیروی گردید (مقدم فر و همکاران، ۱۴۰۱):

- مرحله اول: تعریف مسئله و پرسش پژوهشی. در این مرحله، باید مسئله تاب‌آوری حساب‌برسان را به صورت شفاف و دقیق تعریف کنیم و پرسش پژوهشی را مطرح کنیم. برای مثال، چه عواملی تاب‌آوری حساب‌برسان را در برابر ریسک تقلب تقویت یا ضعیف می‌کنند؟
- مرحله دوم: جمع‌آوری داده‌ها. در این مرحله، باید داده‌های کیفی مربوط به مسئله را از منابع مختلف جمع‌آوری نمود. برای داده‌های کیفی، می‌توان از روش‌هایی مانند مصاحبه، مشاهده، مطالعه موردی و تحلیل محتوا استفاده کرد.
- مرحله سوم: تحلیل داده‌ها. در این مرحله، باید داده‌های جمع‌آوری شده را با استفاده از رهیافت داده‌بنیاد تحلیل نمود. این روش شامل مراحل ماندن کدگذاری، مقایسه، تجزیه و تحلیل مفهومی، ایجاد دسته‌بندی و ارائه مفاهیم ابتکاری است. هدف از این روش این است که از داده‌ها به نظریه رسید و نه از نظریه به داده‌ها.

- مرحله چهارم: رتروداکشن. در این مرحله، باید نظریه ابتکاری را با استفاده از هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی رتروداکت نمود. این به معنای بازگشت به عقب از آثار به علل است. برای این کار، باید سازوکارهای نهفته که تاب‌آوری حسابرسان را تولید و تکامل می‌دهند را شناسایی و توضیح داد. برای مثال، تاب‌آوری حسابرسان توسط سازوکارهایی مانند اعتماد، اخلاق، توانمندی، حمایت و تعهد تولید و تکامل می‌یابد.
- مرحله پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادات. در این مرحله، باید نتایج تحلیل داده‌ها و رتروداکشن را خلاصه و پیشنهاداتی برای بهبود تاب‌آوری حسابرسان از ارائه کرد. برای مثال، تاب‌آوری حسابرسان یک پدیده پیچیده و چندبعدی است که توسط سازوکارهای نهفته متأثر می‌شود. برای افزایش تاب‌آوری حسابرسان، باید بر روی تقویت عواملی مانند اعتماد، اخلاق، توانمندی، حمایت و تعهد تمرکز نمود.

یافته‌ها

ویژگی‌های جمعیت شناختی ۱۵ خبره که با آنان مصاحبه صورت گرفت در جدول (۱) ارائه شده است. در این پژوهش ترکیب خبرگان شامل ۷ نفر از اعضای هیأت‌علمی دانشگاه‌های عراقی و ۸ نفر از شرکای ارشد مؤسسات حسابرسی است که نشان‌دهنده توازن نسبی میان دیدگاه‌های نظری دانشگاهی و تجربه عملی در بازار عراق است. حضور استادان با حداقل ده سال سابقه تدریس در مقاطع ارشد و دکتری، تضمینی برای تبیین اصول بنیادین حسابرسی فراهم می‌آورد، در حالی که مشارکت شرکای ارشد مؤسسات حسابرسی بزرگ با ده سال سابقه مدیریت پروژه، راهبری رویکردهای کاربردی و چالش‌های واقعی بعد از بحران اقتصادی سال ۲۰۱۴ را منعکس می‌کند. این دو گروه با نسبت تقریباً برابر، امکان تلفیق معرفت نظری و تجربه عملی را ایجاد می‌کنند و عمق تحلیل را در مباحث حول تاب‌آوری افزایش می‌دهند. با وجود تلاش برای نمایندگی متناسب جنسیتی در جامعه حرفه‌ای حسابرسی عراق، ۱۳ نفر از خبرگان مرد و تنها ۲ نفر زن هستند که محدودیت دسترسی به زنان با سابقه مدیریتی بالا در مؤسسات حسابرسی یکی از علل اصلی آن به شمار می‌آید. این عدم توازن جنسیتی ممکن است دیدگاه‌های ویژه زنان در تاب‌آوری حسابرسان را کمتر پرننگ کند، اما به دلیل ساختار فعلی بازار کار عراق، انعکاس وضعیت واقعی این حوزه نیز تلقی می‌شود.

دامنه سنی خبرگان بیشتر بر گروه‌های ۴۶-۵۵ سال متمرکز است (۸ نفر)، که با میانگین سنی اساتید دانشگاهی (۵۰ سال) همخوانی دارد. گروه ۳۵-۴۵ سال (۵ نفر) نشان می‌دهد جوان‌ترها نیز در خط مقدم تجربه میدانی قرار دارند، اما الزام ده سال سابقه کاری، حضور ۲ نفر در گروه سنی ۵۶-۶۵ سال را نیز توجیه می‌کند. چنین توزیعی امکان استناد به تجربه‌های طولانی‌مدت، از دوره تحریم‌ها تا تحولات ساختاری اخیر، را فراهم می‌آورد و نشان می‌دهد که همه سطوح سنی در تحلیل تاب‌آوری مشارکت داده شده‌اند.

خبرگان دارای سابقه حرفه‌ای متفاوت هستند؛ ۶ نفر ۱۰-۱۵ سال، ۵ نفر ۱۶-۲۰ سال و ۴ نفر بیش از ۲۰ سال سابقه دارند که همگی مکمل یکدیگر در بررسی تطورات نظارت حسابرسی عراق از ۲۰۱۰ تا کنون هستند. این گستره تجربه، از مدیریت بحران‌های امنیتی-اقتصادی تا طراحی راهبردهای بازاریابی در محیط‌های پریسک را پوشش می‌دهد و توان تحلیل تأثیر بحران‌ها بر عملکرد سازمانی را تقویت می‌کند.

از منظر نهادی، گروه دانشگاهی در دانشگاه‌های دولتی و خصوصی رتبه A (۸ نفر) و گروه حرفه‌ای در مؤسسات بین‌المللی و داخلی بزرگ (۸ نفر) مستقر شده‌اند. این تنوع نهادی به درک تفاوت‌های رویکردهای آموزشی و عملیاتی کمک می‌کند؛ دانشگاه‌ها دید تحلیلی و پژوهشی ارائه می‌دهند و مؤسسات حسابرسی دید کاملاً کاربردی و مبتنی بر پروژه‌های واقعی / تخصص‌های خبرگان نیز عمدتاً در حسابرسی

بحران (۹ نفر)، بازاریابی خدمات حرفه‌ای (۴ نفر) و تاب‌آوری سازمانی (۲ نفر) متمرکز است که ترکیب متوازی از مهارت‌های فنی و مدیریتی برای تحلیل چالش‌های امنیتی-اقتصادی و بازاریابی در بازار عراق ارائه می‌کند. این ترکیب جمعیت‌شناختی مجموعه‌ای غنی از دیدگاه‌ها را برای پاسخگویی به سؤال‌های تحقیق فراهم ساخته است.

جدول ۱

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مصاحبه‌شوندگان

ردیف	معیار طبقه‌بندی	زیرمعیار	تعداد	درصد فراوانی	توضیحات تطبیق‌یافته با شروط پژوهش
۱	گروه خبرگی	خبرگان دانشگاهی	۷	۴۶.۷	استادتمام/دانشیار دانشگاه‌های سطح اول عراق (دانشگاه‌های بغداد، بصره، صلاح‌الدین) با حداقل ۱۰ سال سابقه تدریس رشته‌های حسابداری/مدیریت بازاریابی در مقطع کارشناسی ارشد یا دکتری
		خبرگان حرفه‌ای	۸	۵۳.۳	شرکای ارشد مؤسسات حسابداری فهرست‌شده سازمان حسابداران رسمی عراق (مثل KAPCO، Tamkeen) با حداقل ۱۰ سال سابقه مدیریت پروژه‌های حسابداری در بازار عراق
۲	جنسیت	مرد	۱۳	۸۶.۷	انطباق با ترکیب جنسیتی جامعه حرفه‌ای عراق (براساس آمار انجمن حسابداران رسمی عراق، ۲۰۲۴)
		زن	۲	۱۳.۳	محدودیت دسترسی به خبرگان زن با شرط ۱۰ سال سابقه مدیریتی در مؤسسات حسابداری عراق
۳	دامنه سنی	۲۵-۴۵ سال	۵	۳۳.۳	میانگین سنی شرکای مؤسسات: ۴۲ سال (طبق گزارش انجمن حرفه‌ای عراق، ۲۰۲۴)
		۴۶-۵۵ سال	۸	۵۳.۳	میانگین سنی اساتید دانشگاهی: ۵۰ سال
		۵۶-۶۵ سال	۲	۱۳.۳	شرط حداقل سابقه ۱۰ سال، حضور گروه سنی بالاتر را اجتناب‌ناپذیر می‌کند
۴	سابقه حرفه‌ای	۱۰-۱۵ سال	۶	۴۰.۰	حداقلی‌ترین سابقه منطبق با شروط پژوهش (تمرکز بر خبرگان با تجربه عملیاتی در بحران‌های اقتصادی عراق پس از ۲۰۱۴)
		۱۶-۲۰ سال	۵	۳۳.۳	خبرگان حاضر در دوران تحولات ساختاری نظارت حسابداری عراق (۲۰۱۰ تا کنون)
		بیش از ۲۰ سال	۴	۲۶.۷	دارای تجربه مدیریت مؤسسات حسابداری در دوره تحریم‌ها و درگیری‌های مسلحانه
۵	مؤسسه/دانشگاه	دانشگاه‌های دولتی	۵	۳۳.۳	رتبه A دانشگاه‌های دارای پروانه صلاحیت حرفه‌ای از وزارت علوم عراق (بغداد، موصل، المستنصریه)
		دانشگاه‌های خصوصی	۲	۱۳.۳	رتبه A دانشگاه الیرموک، دانشگاه الرفاعی (دارای دپارتمان‌های حسابداری معتبر)
		مؤسسات حسابداری بین‌المللی	۳	۲۰.۰	شعب عراقی KPMG، EY، PwC
		مؤسسات حسابداری داخلی بزرگ	۵	۳۳.۳	مؤسسات عضو اتحادیه مؤسسات حسابداری عراق (IAPA) با بیش از ۵۰ حسابرس

۶	حوزه تخصصی دقیق	حسابرسی در شرایط بحران	۹	۶۰۰	دارای مقالات/پروژه‌های مستند در مواجهه با چالش‌های امنیتی-اقتصادی عراق
		بازاریابی خدمات حرفه‌ای	۴	۲۶۷	متخصصان جذب مشتری در محیط‌های پرریسک (با تألیف کتاب/راهنمای عملی)
		تاب‌آوری سازمانی	۲	۱۳۳	صاحب‌نظران مدیریت منابع انسانی در شرایط بی‌ثباتی
	جمع کل		۱۵	۱۰۰	

روایی و پایایی یافته‌های مصاحبه‌ها از طریق چندین روش مورد ارزیابی قرار گرفت. در گام نخست، برای اطمینان از روایی و پایایی، از دو روش بازبینی توسط همتا و کدگذاری توسط دو نفر مستقل استفاده شد:

- **بازبینی توسط همتا:** سه نفر از خبرگانی که پیشتر در پژوهش با آنها مصاحبه شده بود، یافته‌ها را بررسی کردند. بازخورد آنها در مورد میزان قانع‌کننده بودن یافته‌ها دریافت شد تا اطمینان حاصل شود که تفسیر داده‌ها و نتایج، به درستی منعکس‌کننده تجربیات و دیدگاه‌های شرکت‌کنندگان است.
- **کدگذاری توسط دو نفر مستقل:** دو نفر مستقل برای کدگذاری داده‌ها به کار گرفته شدند. این اقدام به افزایش روایی و پایایی پژوهش کمک کرد و اطمینان بخشید که تحلیل محتوای اطلاعات صرفاً بر پایه قضاوت یک نفر نیست. همچنین، برای تضمین پایایی درون‌گروهی، این دو فرد چندین بار فرآیند کدگذاری را تکرار کردند تا ثبات نظر آنها در طول زمان حفظ شود.
- **بررسی متون و نمونه‌گیری:** علاوه بر این، با بررسی متون تحلیل و اطمینان از مناسب بودن نمونه‌گیری برای جمع‌آوری اطلاعات، روایی پژوهش نیز تأیید شد. نتایج حاصل از این دو روش با یکدیگر مقایسه شدند تا هرگونه اختلاف یا تناقض در تفسیر داده‌ها شناسایی و رفع شود. این فرآیند به تصحیح و تعدیل نتایج کمک کرده و تضمین نمود که یافته‌ها نه تنها معتبر و قابل اعتماد هستند، بلکه قابلیت تعمیم نیز دارند. در مرحله بعدی، روایی و پایایی یافته‌ها با ارائه مفاهیم شناسایی شده به ۱۵ خبره دیگر و دریافت نظرات آنها، به صورت کمی مورد ارزیابی قرار گرفت:
- **محاسبه نسبت روایی محتوایی (CVR):** خبرگان هر یک از مفاهیم را بر اساس طیف سه بخشی لیکرت (ضروری، مفید اما غیرضروری، غیرضروری) طبقه‌بندی کردند. نسبت روایی محتوایی برای هر مفهوم چ حداقل مقدار قابل قبول برای CVR در این پژوهش (با ۱۵ خبره) ۰.۴۹ تعیین شد. از آنجا که حداقل ۱۳ خبره هر مفهوم را ضروری دانستند (که منجر به CVR برابر با ۰.۷۳ می‌شود)، تمامی مفاهیم از این نظر تأیید شدند.
- **محاسبه شاخص روایی محتوا (CVI):** برای محاسبه CVI، خبرگان هر مفهوم را در مقیاس چهار گزینه‌ای (غیر مرتبط، نیاز به بازبینی اساسی، مرتبط اما نیاز به بازبینی، کاملاً مرتبط) دسته‌بندی کردند. CVI از طریق فرمول (تعداد متخصصینی که نمره ۳ و ۴ داده‌اند تقسیم بر تعداد کل متخصصین) محاسبه شد. حداقل مقدار قابل قبول برای CVI برابر با ۰.۷۹ تعیین گردید. نتایج نشان داد که دامنه CVI برای تمامی مفاهیم شناسایی شده بین ۰.۸۶ تا ۰.۹۳ بوده که نشان‌دهنده قابل قبول بودن مفاهیم است. این رویکرد جامع، شامل روش‌های کیفی و کمی، به طور مؤثری روایی محتوایی و سازه‌ای پژوهش را تقویت کرده و پایایی آن را از طریق اطمینان از ثبات و قابلیت اعتماد نتایج در زمان‌های مختلف، تأیید نمود.

مفاهیم اصلی رئالیسم انتقادی شامل موارد زیر است که در مصاحبه با خبرگان به صورت پیش‌فرض ملاک قرار گرفت و به مصاحبه‌شوندگان نیز در این خصوص اطلاعاتی ارائه شد.

رئالیسم هستی‌شناختی: واقعیت، از جمله واقعیت اجتماعی، مستقل از آگاهی یا دانش انسانی وجود دارد و عمل می‌کند.

نسبی‌گرایی معرفت‌شناختی: دانش ما از واقعیت محدود و خطاپذیر است. دسترسی بی‌واسطه به جهان وجود ندارد؛ دسترسی همیشه از طریق منابع مفهومی واسطه می‌شود.

عقلانیت قضاوتی: با وجود نسبی‌گرایی معرفت‌شناختی، می‌توان قضاوت کرد که برخی تبیین‌ها از واقعیت اجتماعی بهتر از دیگران هستند.

رئالیسم انتقادی به سه لایه واقعیت (قلمرو) به شرح زیر تقسیم گردید:

قلمرو واقعی^۱: این قلمرو شامل مکانیسم‌های مولد زیربنایی، ساختارها و قدرت‌هایی است که رویدادها را تولید می‌کنند. روابط علی در این سطح قرار دارند و به صرف همبستگی‌های ثابت تجربی تقلیل‌ناپذیرند. این مکانیسم‌ها می‌توانند وجود داشته باشند و عمل کنند، حتی اگر اثرات آن‌ها مشاهده نشود یا توسط مکانیسم‌های دیگر خنثی شوند.

قلمرو رویدادی^۲: این لایه به خود رویدادها اشاره دارد که در نتیجه فعال شدن مکانیسم‌های مولد ایجاد می‌شوند.

قلمرو تجربی^۳: این قلمرو شامل تجربیات و ادراکات انسانی از این رویدادها است.

کاربرد رئالیسم انتقادی در تاب‌آوری حساب‌رسان امکان می‌دهد تا فراتر از صرفاً توصیف رفتارهای تاب‌آورانه (تجربی) یا رویدادهایی که آن‌ها را تحریک می‌کنند (رویدادی)، حرکت کنیم. این رویکرد شناسایی مکانیسم‌های مولد نامشهود (واقعی) را که تاب‌آوری را تولید می‌کنند، ممکن می‌سازد. این به معنای درک چرایی تاب‌آوری برخی حساب‌رسان با وجود فشارهای زیاد است، نه صرفاً اینکه آن‌ها تاب‌آور هستند. این مکانیسم‌ها ممکن است شامل اخلاق حرفه‌ای عمیق، ارزش‌های شخصی، یا ساختارهای حمایتی غیررسمی باشند که بلافاصله قابل مشاهده نیستند اما قدرت علی دارند. به عنوان مثال، اگر یک حساب‌رسان به طور مداوم در برابر فشارها آرامش خود را حفظ کند (یک رویداد)، مکانیسم (واقعی) می‌تواند یک کد رفتار حرفه‌ای عمیقاً درونی‌شده، یک حس قوی از هدف، یا یک استراتژی مقابله شخصی قوی باشد که در طول سال‌ها توسعه یافته است. این مکانیسم‌ها مستقیماً قابل مشاهده نیستند، اما از اثرات آن‌ها استنباط می‌شوند. این امر درک غنی‌تر و تبیینی‌تری از تاب‌آوری نسبت به یک رویکرد صرفاً توصیفی ارائه می‌دهد.

تأکید رئالیسم انتقادی بر "سیستم‌های باز" و "چرخه مورفوژنتیک" دلالت بر این دارد که تاب‌آوری حساب‌رسان یک ویژگی ثابت نیست، بلکه یک فرآیند پویا است که توسط تعامل مداوم ساختارها (مانند مقررات، سازمان)، مکانیسم‌ها (مانند استراتژی‌های مقابله فردی، هنجارهای حرفه‌ای) و رویدادها (مانند چالش‌های خاص حساب‌رسانی، بحران‌ها) شکل می‌گیرد. این امر به ویژه در بستر بی‌ثبات عراق اهمیت دارد. محیط عراق با نوسانات و عدم قطعیت قابل توجهی مشخص می‌شود. اگر تاب‌آوری یک ویژگی ایستا بود، برای توضیح چگونگی مقابله حساب‌رسان با چالش‌های در حال تحول کافی نبود. مفهوم "سیستم‌های باز" رئالیسم انتقادی به این معناست که نتایج همیشه قابل پیش‌بینی نیستند و مکانیسم‌ها می‌توانند فعال یا خنثی شوند. "چرخه مورفوژنتیک" (از شرطی‌سازی به تعامل و نهایتاً به بسط) نشان می‌دهد که ساختارهای اجتماعی (مانند محیط نظارتی عراق یا فرهنگ شرکت) عاملیت حساب‌رسان را شرطی می‌کنند، که سپس با چالش‌ها تعامل می‌کند

¹ The Real

² The Actual

³ The Empirical

و منجر به بسط (تغییر یا بازتولید) تاب‌آوری و ساختارها می‌شود. این بدان معناست که تاب‌آوری به طور مداوم در پاسخ به محیط در حال ساخت، آزمایش و انطباق است و آن را به یک فرآیند پویا تبدیل می‌کند تا یک ویژگی ایستا.

این بخش یافته‌های مربوط به تاب‌آوری حسابرسان را ارائه می‌دهد و هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی را به صراحت برای کشف واقعیت چندلایه آن به کار می‌گیرد.

بر اساس داده‌های خام مصاحبه، مفاهیم اولیه مرتبط با تاب‌آوری حسابرسان در عراق طبق جدول ۲ شناسایی شدند. این مفاهیم بلوک‌های ساختاری بنیادی نظریه نوظهور را تشکیل می‌دهند.

جدول ۲

کدهای باز نمونه برای تاب‌آوری حسابرسان در مؤسسات عراقی

داده خام (فعالیت/مشاهده)	کد اولیه (مفهوم)	یادداشت/تعریف
حفظ قدرت ذهنی و عاطفی در مواجهه با استرس و شکست‌ها.	تاب‌آوری روان‌شناختی و عاطفی	توانایی بازیابی سریع از استرس و شکست‌ها، حفظ اعتماد به نفس و سلامت روانی در مواجهه با فشارهای حرفه‌ای و شخصی.
تمرین خوداندیشی و مستندسازی موفقیت‌های گذشته.	خوداندیشی و یادگیری از تجربه	اختصاص زمان برای خوداندیشی، ثبت موفقیت‌ها و تحلیل چالش‌های گذشته برای تقویت اعتماد به نفس، خودکارآمدی و تاب‌آوری.
پذیرش سختی‌های زندگی به عنوان چالش به جای تقاضای بیش از حد.	نگرش مثبت و بازتعریف چالش‌ها	تغییر دیدگاه نسبت به مشکلات و نامایمات، و درک آن‌ها به عنوان فرصت‌هایی برای رشد، تقویت و توسعه مهارت‌های مقابله‌ای.
توسعه چابکی ذهنی و توانایی انطباق با شرایط متغیر.	چابکی ذهنی و انطباق‌پذیری	توانایی سازگاری با شرایط جدید و غیرقابل پیش‌بینی، و خروج از منطقه آسایش برای مواجهه با ناشناخته‌ها و حل مسائل پیچیده.
پرسشگری مداوم و تعلیق قضاوت تا اطمینان از اطلاعات.	شک‌گرایی حرفه‌ای و قضاوت مستقل	داشتن ذهنیت پرسشگر، عدم قضاوت زود هنگام، و ارزیابی انتقادی اطلاعات برای رسیدن به نتیجه‌گیری مستقل و بی‌طرفانه.
تقویت اعتماد به نفس برای اقدام بر اساس اطلاعات.	خودباوری در تصمیم‌گیری و اقدام	توانایی عمل بر اساس اطلاعات به دست آمده و اعتماد به قضاوت خود، حتی در مواجهه با تردیدها و فشارهای خارجی.
مشارکت در بحث‌های گروهی و به چالش کشیدن فرضیات.	همکاری و تبادل نظر حرفه‌ای	شرکت در جلسات بحث و طوفان فکری برای به چالش کشیدن فرضیات، تقویت ذهنیت شک‌گرایانه و بهبود کیفیت تصمیم‌گیری.
آموزش مستمر در زمینه اخلاق حرفه‌ای و سوگیری‌های شناختی.	توسعه حرفه‌ای و اخلاقی مستمر	شرکت در دوره‌های آموزشی مداوم برای به‌روزرسانی دانش، آگاهی از سوگیری‌های شناختی و تقویت رعایت اصول اخلاقی و استانداردهای حرفه‌ای.
مدیریت تعارضات و مذاکرات دشوار با مشتریان.	مهارت‌های حل تعارض و مذاکره	توانایی مدیریت مکالمات چالش‌برانگیز با مشتریان در مورد یافته‌های حسابرسی بدون به خطر انداختن استقلال و حفظ روابط حرفه‌ای.
مقابله با فشارهای ناشی از بی‌ثباتی اقتصادی و تحریم‌ها.	مقابله با فشارهای اقتصادی و مالی	مدیریت عملیات در مواجهه با نوسانات ارزی، تحریم‌ها و انحرافات سود که منجر به تأخیر در حسابرسی می‌شود و ایجاد استراتژی‌های مقابله‌ای.
مواجهه با تهدیدات امنیتی و مدیریت ریسک‌های عملیاتی.	مدیریت ریسک امنیتی و عملیاتی	فعالیت در محیطی با خطرات تروریسم، آدم‌ربایی یا درگیری مسلحانه و اتخاذ تدابیر لازم برای حفظ امنیت فردی و سازمانی.
کار با سیستم‌های اطلاعاتی ناکافی و زیرساخت‌های محدود.	سازگاری با محدودیت‌های زیرساختی و سیستمی	مقابله با سیستم‌های مدیریت اطلاعات ضعیف، مکانیزاسیون محدود و عدم آموزش در سازمان‌های مشتری و یافتن راه‌حل‌های جایگزین.
تجربه فرسودگی شغلی و خستگی ذهنی.	فرسودگی شغلی و خستگی	تجربه خستگی عاطفی، جسمی و روانی ناشی از استرس مزمن در محیط کار، که نیاز به استراتژی‌های پیشگیری و مداخله دارد.
احساس انزوا و ناامیدی به دلیل چالش‌های محیطی.	انزوا و ناامیدی	احساس تنهایی و از دست دادن امید ناشی از شرایط سخت و عدم دسترسی به حمایت کافی، که بر سلامت روان حسابرسان تأثیر می‌گذارد.
نیاز به حمایت سازمانی و برنامه‌های رفاهی.	حمایت سازمانی و رفاه کارکنان	نیاز به برنامه‌های کمک به کارکنان (EAP)، خدمات مشاوره، و فرهنگی که سلامت روان را ترویج می‌کند و از کارکنان حمایت می‌کند.

توانایی مقاومت در برابر تهدیدات خود-منفعتی، خود-بازبینی، وکالت، آشنایی و ارعاب که می‌تواند قضاوت حسابرسان را مختل کند.	حفظ استقلال حرفه‌ای و بی‌طرفی	حفظ استقلال در مواجهه با تهدیدات (خود-منفعتی، آشنایی، ارعاب).
توانایی تصمیم‌گیری صحیح در موقعیت‌های پیچیده که در آن منافع شخصی یا سازمانی با اصول اخلاقی در تضاد است.	مدیریت دوره‌های اخلاقی و تصمیم‌گیری	مدیریت تعارضات اخلاقی و دوره‌های تصمیم‌گیری.
توانایی برقراری ارتباط شفاف و صریح با مشتریان برای تعریف انتظارات، کاهش استرس و جلوگیری از سوءتفاهم. ۷۳	ارتباط مؤثر با مشتری و ذینفعان	توسعه مهارت‌های ارتباطی برای مدیریت انتظارات مشتری.
تعیین اهداف، دامنه و زمان‌بندی روشن برای فرآیند حسابرسان به منظور جلوگیری از غافلگیری، کاهش استرس و افزایش کارایی. ۷۳	برنامه‌بندی استراتژیک و مدیریت زمان حسابرسان	برنامه‌ریزی دقیق حسابرسان و تعیین اهداف روشن.
به‌کارگیری روش‌هایی مانند تنفس عمیق، مدیتیشن یا ذهن‌آگاهی برای حفظ آرامش و تمرکز در موقعیت‌های چالش‌برانگیز.	تکنیک‌های کاهش استرس و ذهن‌آگاهی	استفاده از تکنیک‌های کاهش استرس (تنفس عمیق، مدیتیشن).
درخواست کمک و مشاوره از همکاران یا سرپرستان در مواجهه با چالش‌ها برای کسب بینش، استراتژی‌های مقابله و کاهش بار روانی.	شبکه‌سازی حمایتی و مشاوره همتایان	جستجوی حمایت از همکاران و سرپرستان.
اطمینان از استراحت کافی، تغذیه مناسب، ورزش منظم و اوقات فراغت برای بازیابی انرژی، حفظ سلامت روان و جلوگیری از فرسودگی شغلی.	تعادل کار-زندگی و خود-مراقبتی	اولویت‌بندی مراقبت از خود و تعادل کار-زندگی.
شناسایی و رسیدگی به منابع بالقوه تعارض یا استرس قبل از تشدید آن‌ها برای حفظ محیط کاری سالم.	مدیریت پیشگیرانه تعارض و ریسک	پیش‌بینی و مدیریت فعالانه منابع تعارض.
داشتن علاقه و انگیزه درونی قوی به کار حسابرسان که می‌تواند رابطه بین رفاه شغلی و عملکرد را تقویت کند و به تاب‌آوری کمک کند.	اشتیاق حرفه‌ای و انگیزه درونی	داشتن شور و اشتیاق برای کار حسابرسان.
توانایی مقاومت در برابر فشارهای مدیریت برای تغییر یا دستکاری ارقام مالی و حفظ یکپارچگی گزارشگری.	مقاومت در برابر دستکاری و تقلب	مقاومت در برابر فشار برای دستکاری اطلاعات مالی.
پایبندی به اصول صداقت و اخلاق در محیطی که فساد رایج است، حتی در مواجهه با خطرات شخصی یا شغلی.	یکپارچگی در محیط فاسد	حفظ یکپارچگی در مواجهه با فساد.
شناخت انواع فساد (رشوه، اختلاس) و چگونگی وقوع آن‌ها برای شناسایی فرصت‌های فساد و ارزیابی ریسک‌ها.	آگاهی از فساد و سازوکارهای آن	درک ماهیت و انواع فساد.
توانایی ارزیابی ریسک‌های فساد و ارائه پاسخ‌های مناسب برای کاهش آن‌ها، از جمله تقویت کنترل‌های داخلی.	مدیریت ریسک فساد و کنترل‌های داخلی	ارزیابی و پاسخ به ریسک‌های فساد.
درک تأثیر تعهد مدیریت ارشد به ارزش‌های اخلاقی بر فرهنگ سازمانی و کاهش ریسک فساد.	فرهنگ اخلاقی رهبری و حاکمیت شرکتی	توجه به "لحن از بالا" در سازمان‌ها.
توانایی مقابله با ترس‌های ناشی از محیط فاسد یا ناامن که می‌تواند استقلال حسابرسان را تحت تأثیر قرار دهد.	مدیریت ترس‌های حرفه‌ای و شخصی	مدیریت ترس از دست دادن موقعیت اجتماعی، عزت نفس یا امنیت فیزیکی.
بهره‌گیری از واکنش‌های شهودی در کنار تحلیل منطقی برای شناسایی مسائل بالقوه و تقویت شک‌گرایی حرفه‌ای.	ترکیب شهود و استدلال در قضاوت	استفاده از شهود در کنار استدلال منطقی.
فراهم آوردن محیطی که در آن حسابرسان تشویق به پرسشگری انتقادی و به چالش کشیدن فرضیات می‌شوند.	فرهنگ سازمانی شک‌گرایانه و حمایتی	ایجاد محیط کاری حمایتی برای شک‌گرایی.
آگاهی از تأثیر فرهنگ ملی بر قضاوت‌ها و تصمیم‌گیری‌های حسابرسان و نیاز به روش‌های حسابرسان انطباقی.	حساسیت فرهنگی در حسابرسان و قضاوت	درک تأثیر عوامل فرهنگی بر قضاوت حرفه‌ای.
توانایی متعادل کردن انتظارات مختلف مشتریان، مدیران، سهامداران و نهادهای نظارتی برای کاهش فشار.	مدیریت انتظارات ذینفعان	مدیریت انتظارات متناقض ذینفعان.
توانایی تجزیه و تحلیل مسائل پیچیده، شناسایی ریشه‌ها و ارائه راه‌حل‌های خلاقانه و مؤثر.	حل مسئله پیچیده	توسعه مهارت‌های حل مسئله پیچیده.
بهره‌گیری از خدمات مشاوره، روان‌درمانی و سایر حمایت‌های ارائه‌شده توسط سازمان برای مدیریت استرس و مشکلات روانی.	استفاده از برنامه‌های کمک به کارکنان	مشارکت در برنامه‌های کمک به کارکنان (EAP).
توانایی هدایت خود و دیگران در شرایط دشوار، تعیین اولویت‌ها و حفظ انگیزه.	رهبری و خودمدیریتی	توسعه مهارت‌های رهبری و خودمدیریتی.

در مرحله کدگذاری محوری مطابق جدول ۳، کدهای باز مربوط به تاب‌آوری حسابرسان در مقولات گروه‌بندی می‌شوند و روابط بین این مقولات با استفاده از پارادایم کدگذاری استراوس و کوربین برقرار می‌گردد. این فرآیند به ساخت یک ساختار سیستماتیک برای نظریه نوظهور تاب‌آوری حسابرسان کمک می‌کند.

جدول ۳

مدل پارادایم کدگذاری محوری برای تاب‌آوری حسابرسان در مؤسسات عراقی

عناصر مدل پارادایم	مقوله/موضوع	کدهای گویا / توصیف	ارتباط با بستر عراق / منابع
پدیده	تاب‌آوری حسابرسان	توانایی حسابرسان برای بازیابی سریع از استرس، مقابله با چالش‌ها و حفظ سلامت روان و عملکرد حرفه‌ای در محیط پرفشار عراق.	مفهوم کلیدی تاب‌آوری در حرفه حسابرسی.
شرایط علی	فشارهای فزاینده محیط حرفه‌ای حسابرسی	افزایش حجم کار، پیچیدگی‌های فنی، فشارهای زمانی و دوره‌های اخلاقی که حسابرسان را ملزم به داشتن تاب‌آوری بالا می‌کند.	نیاز به تاب‌آوری برای حفظ سلامت و عملکرد در حرفه حسابرسی.
	بی‌ثباتی سیاسی و امنیتی	درگیری‌های مسلحانه، تروریسم، ناآرامی‌های سیاسی و تهدیدات امنیتی که محیط کاری پرخطری را ایجاد می‌کنند و بر سلامت روان تأثیر می‌گذارند.	عامل اصلی استرس و چالش برای حسابرسان در عراق.
	فساد سیستمی و فقدان شفافیت	شیوع رشوه، اختلاس و عدم شفافیت در بخش‌های دولتی و خصوصی که حسابرسان را در معرض فشارهای اخلاقی و تهدیدات استقلال قرار می‌دهد.	تهدید مستقیم استقلال و یکپارچگی حسابرسان و منبع اصلی فشار اخلاقی.
	چالش‌های اقتصادی و تحریم‌ها	نوسانات ارزی، تحریم‌های بین‌المللی و بی‌ثباتی اقتصادی که بر سودآوری شرکت‌ها، بقای مشتریان و به تبع آن بر کار حسابرسی تأثیر می‌گذارد.	افزایش ریسک و فشار بر حسابرسان و شرکت‌های حسابرسی.
	ضعف‌های ساختاری و نهادی	فقدان حمایت قانونی و نهادی کافی، ضعف در اجرای قوانین و عدم وجود نهادهای نظارتی قوی که آسیب‌پذیری حسابرسان را افزایش می‌دهد.	موانع سیستمی که بر توانایی حسابرسان برای انجام وظایف خود تأثیر می‌گذارد.
بستر	محیط کسب‌وکار و نظارتی عراق	چارچوب‌های نظارتی خاص، قوانین محلی، و ساختار بازار حسابرسی در عراق، از جمله ضعف‌های قانونی و اجرایی که بر استقلال و عملکرد حسابرسان تأثیر می‌گذارد.	محیطی که تاب‌آوری حسابرسان در آن شکل می‌گیرد و آزمایش می‌شود.
	هنجارهای فرهنگی و اجتماعی حاکم بر روابط حرفه‌ای	اهمیت روابط شخصی، شبکه‌سازی غیررسمی، سلسله مراتب، و ارتباطات غیرمستقیم در فرهنگ کسب‌وکار عراق، که می‌تواند بر استقلال و قضاوت حسابرسان تأثیر بگذارد.	تأثیر فرهنگ بر تعاملات و تصمیم‌گیری‌های حرفه‌ای حسابرسان.
	زیرساخت‌های اقتصادی و فناوری موجود	وضعیت زیرساخت‌های فناوری، سیستم‌های اطلاعاتی نامناسب، و دسترسی محدود به ابزارهای مدرن در عراق که بر کارایی و استرس حسابرسان تأثیر می‌گذارد.	محدودیت‌ها و فرصت‌های فناوری در محیط عراق که بر کار روزمره حسابرسان تأثیر می‌گذارد.
	وضعیت سلامت روان جامعه و دسترسی به خدمات حمایتی	شیوع بالای مشکلات سلامت روان ناشی از تروما و خشونت، و کمبود خدمات حمایتی و درمانی در عراق که بر رفاه کلی حسابرسان تأثیر می‌گذارد.	محیط اجتماعی که بر سلامت روان حسابرسان و دسترسی آن‌ها به حمایت تأثیر می‌گذارد.
شرایط مداخله‌گر	فشارهای اخلاقی و تهدیدات استقلال حسابرسان	تهدیدات خود-منفعتی، خود-بازبینی، وکالت، آشنایی، و ارباب که می‌تواند استقلال حسابرسان را به خطر اندازد و منجر به دوره‌های اخلاقی شود.	کشمکش بین اهداف تجاری و اصول حرفه‌ای که بر قضاوت حسابرسان تأثیر می‌گذارد.

محدودیت‌های منابع و تخصص در مؤسسات حسابرسی	کمبود نیروی انسانی متخصص، دسترسی محدود به ابزارهای فناوری پیشرفته، و داده‌های مالی قابل اعتماد که بر کیفیت و کارایی حسابرسی تأثیر می‌گذارد.	محدودیت‌هایی که بر توانایی حسابرسان برای انجام مؤثر وظایف خود تأثیر می‌گذارد.
فقدان حمایت قانونی و نهادی کافی	ضعف در اجرای قوانین، عدم وجود نهادهای نظارتی قوی و عدم حمایت کافی از افشاگران، که آسیب‌پذیری حسابرسان را در برابر فشارهای خارجی افزایش می‌دهد.	افزایش آسیب‌پذیری حسابرسان در برابر فشارهای خارجی و کاهش انگیزه برای مقاومت.
انتظارات متناقض ذینفعان	تضاد بین انتظارات مشتریان برای انعطاف‌پذیری و انتظارات عمومی برای استقلال و کیفیت حسابرسی، که فشار مضاعفی بر حسابرسان وارد می‌کند.	ایجاد فشار بر حسابرسان برای متعادل کردن منافع مختلف و حفظ بی‌طرفی.
فشارهای زمانی و بودجه‌ای	محدودیت‌های زمانی و بودجه‌ای در انجام حسابرسی که می‌تواند بر کیفیت کار، اعمال شک‌گرایی حرفه‌ای و سلامت روان حسابرسان تأثیر بگذارد.	تأثیر بر کارایی، دقت و رفاه حسابرسان.
فرهنگ سازمانی و "لحن از بالا"	تأثیر فرهنگ سازمانی و تعهد مدیریت ارشد به اصول اخلاقی بر رفتار حسابرسان و میزان حمایت از استقلال آن‌ها.	محیط داخلی سازمان که می‌تواند تاب‌آوری حسابرسان را تقویت یا تضعیف کند.
تقویت شک‌گرایی حرفه‌ای و قضاوت مستقل	آموزش حسابرسان برای داشتن ذهنیت پرسشگر، تعلیق قضاوت، و مقاومت در برابر فشارهای خارجی برای حفظ بی‌طرفی و یکپارچگی در فرآیند حسابرسی.	حفظ بی‌طرفی و یکپارچگی در فرآیند حسابرسی.
توسعه مهارت‌های مقابله‌ای و تاب‌آوری فردی	ترویج خوداندیشی، چابکی ذهنی، نگرش مثبت، و تکنیک‌های کاهش استرس برای مقابله با استرس و ناملایمات.	توانمندسازی حسابرسان برای مدیریت فشارهای روانی و حفظ سلامت.
سرمایه‌گذاری در آموزش و توسعه حرفه‌ای مستمر	ارائه دوره‌های آموزشی در زمینه اخلاق، مدیریت تعارض، آگاهی از سوگیری‌های شناختی و به‌روزرسانی دانش فنی برای حسابرسان. ۶۶	ارتقاء شایستگی، آمادگی حرفه‌ای و توانایی مقابله با چالش‌ها.
ایجاد ساختارهای حمایتی سازمانی و برنامه‌های رفاهی	توسعه چارچوب‌های حاکمیت شرکتی قوی، سیستم‌های مدیریت ریسک، و برنامه‌های رفاه کارکنان (مانند EAP، مشاوره) برای فراهم آوردن محیطی امن و حمایتی.	فراهم آوردن محیطی امن و حمایتی برای حسابرسان.
مدیریت فعالانه ریسک‌های محیطی و عملیاتی	توسعه استراتژی‌های مدیریت ریسک برای مقابله با بی‌ثباتی سیاسی، امنیتی، و اقتصادی، و برنامه‌ریزی اضطراری. ۱۳	کاهش تأثیر عوامل استرس‌زا بر حسابرسان و عملیات.
توسعه مهارت‌های مذاکره و حل تعارض	آموزش حسابرسان برای مدیریت مکالمات دشوار با مشتریان و حل اختلافات به شیوه‌ای سازنده، بدون به خطر انداختن استقلال.	حفظ روابط مشتری بدون به خطر انداختن استقلال.
تقویت فرهنگ سازمانی اخلاقی و شفافیت	ایجاد محیط کاری که از اصول اخلاقی حمایت می‌کند، شفافیت را ترویج می‌دهد و رفاه کارکنان را در اولویت قرار می‌دهد.	افزایش رضایت و حفظ کارکنان و کاهش فشارهای اخلاقی.
ترویج تعادل کار-زندگی و خود-مراقبتی	تشویق حسابرسان به اولویت‌بندی استراحت کافی، تغذیه مناسب، ورزش منظم و اوقات فراغت برای بازیابی انرژی و حفظ سلامت روان.	جلوگیری از فرسودگی شغلی و حفظ پایداری عملکرد.
افزایش تاب‌آوری فردی و سازمانی حسابرسان	توانایی بهتر حسابرسان برای مقابله با استرس، حفظ سلامت روان، و عملکرد مؤثر در محیط‌های پرفشار و چالش‌برانگیز.	حفظ سرمایه انسانی و کاهش فرسودگی شغلی.
تقویت فرهنگ سازمانی اخلاقی و حمایتی	ایجاد محیط کاری که از اصول اخلاقی حمایت می‌کند و رفاه کارکنان را در اولویت قرار می‌دهد، که منجر به افزایش رضایت و حفظ کارکنان می‌شود.	افزایش رضایت و حفظ کارکنان.

استراتژی‌ها

پیامدها

کاهش فرسودگی شغلی و جابجایی کارکنان	کاهش خستگی عاطفی و جسمی، و تمایل کمتر به ترک شغل در میان حسابرسان، که به حفظ تخصص و تجربه در سازمان کمک می‌کند.	حفظ تخصص و تجربه در سازمان.
افزایش اعتماد عمومی به حرفه حسابرسی	تقویت باور عمومی به بی‌طرفی و قابلیت اطمینان گزارش‌های حسابرسی، که مشروعیت و پایداری بلندمدت حرفه را تضمین می‌کند.	مشروعیت و پایداری بلندمدت حرفه.
بهبود کیفیت قضاوت حرفه‌ای و تصمیم‌گیری	افزایش توانایی حسابرسان در اتخاذ تصمیمات صحیح و بی‌طرفانه، حتی در مواجهه با فشارهای پیچیده.	افزایش دقت و اعتبار گزارش‌های حسابرسی.
افزایش اشتیاق و انگیزه شغلی	تقویت علاقه و انگیزه درونی حسابرسان به کار خود، که منجر به عملکرد بهتر و رفاه شغلی می‌شود.	بهبود عملکرد و رضایت شغلی.
کاهش ریسک‌های حقوقی و اعتباری	کاهش احتمال مواجهه با دعاوی حقوقی و آسیب به شهرت شرکت ناشی از عدم رعایت استانداردهای اخلاقی و حرفه‌ای.	حفاظت از دارایی‌های نامشهود و پایداری شرکت.

بر اساس تحلیل‌های پیشین، به‌ویژه مدل پارادایم کدگذاری محوری (جدول ۳) یک مقوله هسته‌شناسایی می‌شود که تمام مقولات دیگر را برای تبیین پدیده تاب‌آوری حسابرسان در عراق یکپارچه می‌کند.

مقوله هسته پیشنهادی: "پیمایش یکپارچگی حرفه‌ای و سلامت روان: فرآیند پویای تاب‌آوری حسابرسی در بستر پرخطر عراق." در محیط پرمخاطره و پیچیده حسابرسی عراق، تاب‌آوری حسابرسان (پدیده مرکزی) نه به عنوان یک ویژگی ثابت فردی، بلکه به عنوان یک فرآیند پویا و چندوجهی برای پیمایش همزمان چالش‌های مربوط به یکپارچگی حرفه‌ای و حفظ سلامت روان پدیدار می‌شود. این فرآیند توسط مجموعه‌ای از شرایط علی شدید فعال می‌شود که در آن فشارهای ذاتی حرفه حسابرسی (مانند حجم کار و پیچیدگی) با واقعیت‌های بی‌امان بستر عراق، از جمله بی‌ثباتی سیاسی و امنیتی، فساد سیستمی، چالش‌های اقتصادی شدید، و ضعف‌های ساختاری و نهادی، به شدت تقویت می‌شود. این شرایط، محیطی را ایجاد می‌کنند که در آن بقای حرفه‌ای و سلامت روان به طور مداوم در معرض تهدید قرار دارد.

این فرآیند در یک بستر خاص عمل می‌کند که با هنجارهای فرهنگی تأکیدکننده بر روابط شخصی، زیرساخت‌های فناورانه و اقتصادی محدود، و وضعیت کلی سلامت روان جامعه که دسترسی به حمایت‌های خارجی را محدود می‌کند، شکل گرفته است. این بستر، پیچیدگی تصمیم‌گیری‌ها و استراتژی‌های مقابله‌ای حسابرسان را افزایش می‌دهد.

شرایط مداخله‌گر مانند فشارهای اخلاقی مستقیم و تهدیدات استقلال، محدودیت منابع در مؤسسات، فقدان حمایت قانونی کافی، و انتظارات متناقض ذینفعان، به عنوان موانع یا کاتالیزورهایی عمل می‌کنند که بر مسیر تاب‌آوری تأثیر می‌گذارند. این شرایط، حسابرسان را در دوراهی‌های دشواری قرار می‌دهند که در آن باید بین اصول حرفه‌ای، فشارهای مشتری، و سلامت شخصی خود تعادل برقرار کنند. در پاسخ به این مجموعه پیچیده از فشارها، حسابرسان و مؤسسات آنها استراتژی‌های متنوعی را در سطوح مختلف به کار می‌گیرند. در سطح فردی، این استراتژی‌ها شامل تقویت شک‌گرایی حرفه‌ای، توسعه مهارت‌های مقابله‌ای شخصی (مانند خوداندیشی و مدیریت استرس)، و سرمایه‌گذاری در توسعه حرفه‌ای مستمر است. در سطح سازمانی، استراتژی‌ها بر ایجاد ساختارهای حمایتی، ترویج فرهنگ اخلاقی، مدیریت فعالانه ریسک‌های محیطی، و ترویج تعادل کار-زندگی متمرکز هستند.

پیامدهای این فرآیند پویا دوگانه است. تاب‌آوری موفق منجر به نتایج مثبتی مانند افزایش کیفیت قضاوت حرفه‌ای، کاهش فرسودگی شغلی، تقویت فرهنگ سازمانی اخلاقی، و در نهایت، افزایش اعتماد عمومی به حرفه حسابرسی می‌شود. از سوی دیگر، شکست در این فرآیند می‌تواند منجر به فرسودگی شغلی، جابجایی کارکنان، کاهش کیفیت حسابرسی، و آسیب به اعتبار حرفه در بلندمدت گردد.

بنابراین، نظریه نوظهور نشان می‌دهد که تاب‌آوری حسابرسان در عراق یک مبارزه مداوم برای حفظ تعادل بین فشارهای خارجی خردکننده و منابع داخلی (فردی و سازمانی) است. این یک فرآیند انطباقی است که در آن حسابرسان به طور مداوم در حال ارزیابی، مقابله و یادگیری هستند تا بتوانند یکپارچگی حرفه‌ای و سلامت روان خود را در یکی از چالش‌برانگیزترین محیط‌های کاری جهان حفظ کنند. از منظر رئالیسم انتقادی، تاب‌آوری حسابرس صرفاً یک رفتار قابل مشاهده نیست، بلکه توسط مکانیسم‌های زیربنایی و اغلب نامشهود تولید می‌شود. این مکانیسم‌ها قدرت‌ها یا تمایلات علی هستند که حسابرسان را قادر به مقابله و سازگاری می‌سازند (جدول ۴).

جدول ۴

مکانیسم‌های مولد (قلمرو واقعی) تاب‌آوری حسابرس در مؤسسات عراقی

مکانیسم مولد (قلمرو واقعی)	توصیف / تعریف	ارتباط با بستر حسابرسی عراق / بینش‌ها
اخلاق و هویت حرفه‌ای عمیقاً درونی‌شده	ارزش‌های حرفه‌ای (مانند یکپارچگی، بی‌طرفی، منافع عمومی) که به عنوان یک لنگر عمل می‌کنند و حس قوی از هدف را فراهم می‌آورند و رفتار را حتی تحت فشار هدایت می‌کنند. این مکانیسم مستقل از تفکر آگاهانه صریح عمل می‌کند اما پاسخ‌ها را شکل می‌دهد.	در محیطی با فساد بالا، این مکانیسم به حسابرسان کمک می‌کند تا در برابر فشارهای غیراخلاقی مقاومت کنند و به اصول حرفه‌ای خود پایبند بمانند، حتی اگر این امر به معنای از دست دادن مشتری باشد. این هویت حرفه‌ای، یک سپر در برابر مصالحه اخلاقی است.
چابکی شناختی و ظرفیت بازنگری	ظرفیت ذاتی حسابرسان برای انطباق تفکر خود، بازتعریف چالش‌ها به عنوان فرصت‌ها، و یادگیری از شکست‌ها. این یک "عضله" ذهنی است که می‌تواند تقویت شود و به حسابرسان امکان می‌دهد تا در مواجهه با شرایط غیرقابل پیش‌بینی، راه‌حل‌های خلاقانه بیابند.	در بستر بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی عراق، توانایی بازنگری و انطباق ذهنی برای حسابرسان حیاتی است تا بتوانند با تغییرات ناگهانی در قوانین، تحریم‌ها یا شرایط امنیتی کنار بیایند و راه‌حل‌های عملیاتی پیدا کنند. ۳
شبکه‌های پشتیبانی اجتماعی و حرفه‌ای	وجود حمایت هم‌تایان غیررسمی، راهنمایی، و پیوندهای جامعه حرفه‌ای که منابع عاطفی، اطلاعاتی و عملی را فراهم می‌آورند و افراد را قادر به "بازگشت" می‌سازند. این شبکه‌ها می‌توانند به عنوان یک سیستم هشدار اولیه و منبع مشاوره در مواجهه با دوراهی‌های اخلاقی عمل کنند.	در محیطی که حمایت نهادی ممکن است ضعیف باشد، شبکه‌های غیررسمی و حرفه‌ای قوی می‌توانند به حسابرسان احساس تعلق و امنیت بدهند و به آن‌ها در مقابله با انزوای ناامیدی کمک کنند. این شبکه‌ها همچنین می‌توانند بستری برای تبادل تجربیات و استراتژی‌های مقابله فراهم کنند.
بیوگرافی شخصی و استراتژی‌های مقابله آموخته شده	تجربیات گذشته در غلبه بر ناملازمات و مکانیسم‌های مقابله توسعه‌یافته (مانند خوداندیشی، قدردانی، مدیریت استرس) که در تاریخچه فرد نهفته‌اند و منبعی از قدرت را فراهم می‌کنند. این مکانیسم‌ها به حسابرسان کمک می‌کنند تا از تجربیات گذشته خود درس بگیرند و آن‌ها را در موقعیت‌های جدید به کار گیرند.	حسابرسانی که در عراق فعالیت می‌کنند، اغلب تجربیات شخصی و حرفه‌ای زیادی در مواجهه با بحران‌ها و چالش‌ها دارند. این تجربیات به آن‌ها مهارت‌های مقابله‌ای منحصربه‌فردی می‌آموزد که به طور ناخودآگاه در موقعیت‌های استرس‌زا فعال می‌شوند.
حس قوی از هدف و مسئولیت‌پذیری حرفه‌ای	انگیزه درونی برای انجام کار با کیفیت و احساس مسئولیت در قبال منافع عمومی و ذینفعان. این مکانیسم به حسابرسان کمک می‌کند تا حتی در مواجهه با فشارهای خارجی، به وظایف خود متعهد بمانند.	در محیطی که شفافیت کم است، حس مسئولیت‌پذیری حرفه‌ای می‌تواند حسابرسان را به سمت کشف تقلب و ارائه گزارش‌های دقیق سوق دهد، حتی اگر این امر با منافع برخی ذینفعان در تضاد باشد.
شهامت اخلاقی و توانایی مقاومت در برابر فشار	توانایی مقاومت در برابر فشارهای غیراخلاقی و گزارش تخلفات، حتی با وجود خطرات شخصی یا شغلی. این مکانیسم به حسابرسان امکان می‌دهد تا در برابر تهدیدات ارباب یا از دست دادن شغل، استقلال خود را حفظ کنند.	در محیطی که فساد و ارباب رایج است، شهامت اخلاقی برای حسابرسان حیاتی است تا بتوانند بدون ترس از عواقب، حقیقت را گزارش دهند و از منافع عمومی محافظت کنند.
خودباوری و اعتماد به نفس در قضاوت	توانایی عمل بر اساس اطلاعات به دست آمده و اعتماد به قضاوت خود، حتی در مواجهه با تردیدها یا مخالفت‌ها. این مکانیسم به حسابرسان کمک می‌کند تا در تصمیم‌گیری‌های پیچیده، به توانایی‌های خود تکیه کنند.	در محیطی که اطلاعات ناقص یا متناقض است، خودباوری در قضاوت برای حسابرسان ضروری است تا بتوانند با اطمینان تصمیم‌گیری کنند و از "گروه فکری" اجتناب کنند.

مطابق جدول ۴ مشخص می‌شود که از منظر هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی، تاب‌آوری حسابرس فراتر از صرفاً مجموعه‌ای از ویژگی‌های فردی یا رفتارهای قابل مشاهده است؛ بلکه ریشه در مکانیسم‌های مولد زیربنایی و اغلب نامشهود دارد که در قلمرو "واقعی" عمل می‌کنند. این مکانیسم‌ها، قدرت‌ها و تمایلاتی علی هستند که حسابرسان را قادر می‌سازند تا در مواجهه با فشارهای شدید و محیط‌های پیچیده، مقاومت کرده و سازگار شوند. در بستر حسابرسی عراق، که با چالش‌های بی‌ثباتی سیاسی، اقتصادی، فساد فراگیر و ضعف‌های ساختاری مشخص می‌شود، درک این مکانیسم‌ها برای تبیین چرایی تاب‌آوری برخی حسابرسان، حتی در شرایطی که دیگران ممکن است دچار فرسودگی یا مصالحه شوند، حیاتی است.

یکی از این مکانیسم‌های بنیادین، اخلاق و هویت حرفه‌ای عمیقاً درونی شده است. این مکانیسم شامل ارزش‌های ریشه‌دار یکپارچگی، بی‌طرفی و تعهد به منافع عمومی است که به عنوان یک لنگر اخلاقی عمل می‌کند. در محیطی مانند عراق که فساد و فشارهای غیراخلاقی رایج است، این هویت حرفه‌ای درونی شده، حسابرسان را قادر می‌سازد تا در برابر خواسته‌های نامشروع مقاومت کنند و به اصول خود پایبند بمانند، حتی اگر این امر به معنای از دست دادن مشتری یا مواجهه با عواقب شخصی باشد. این مکانیسم، رفتارهای مقاومت‌جویانه را "تولید" می‌کند و به عنوان یک سپر نامرئی در برابر مصالحه اخلاقی عمل می‌کند. در کنار آن، چابکی شناختی و ظرفیت بازنگری به عنوان یک "عضله" ذهنی عمل می‌کند که به حسابرسان امکان می‌دهد تا تفکر خود را انطباق دهند، چالش‌ها را به فرصت‌ها بازتعریف کنند و از شکست‌ها بیاموزند. در بستر بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی عراق، که قوانین و شرایط امنیتی به سرعت تغییر می‌کنند، این توانایی بازنگری و انطباق ذهنی برای حسابرسان حیاتی است تا بتوانند راه‌حل‌های خلاقانه و عملیاتی برای مسائل غیرقابل پیش‌بینی پیدا کنند و از غرق شدن در مشکلات جلوگیری کنند.

شبکه‌های پشتیبانی اجتماعی و حرفه‌ای نیز مکانیسم‌های مولدی هستند که منابع عاطفی، اطلاعاتی و عملی را برای حسابرسان فراهم می‌آورند. در محیطی که حمایت نهادی رسمی ممکن است ضعیف یا ناکافی باشد، این شبکه‌های غیررسمی و حرفه‌ای قوی، به حسابرسان احساس تعلق و امنیت می‌دهند و به آن‌ها در مقابله با انزوا و ناامیدی کمک می‌کنند. این شبکه‌ها همچنین بستری برای تبادل تجربیات، استراتژی‌های مقابله و حتی هشدارهای اولیه در مواجهه با دوراهی‌های اخلاقی فراهم می‌کنند. علاوه بر این، بیوگرافی شخصی و استراتژی‌های مقابله آموخته شده از تجربیات گذشته حسابرسان در غلبه بر ناملازمات نشأت می‌گیرد. حسابرسانی که در عراق فعالیت می‌کنند، اغلب تجربیات شخصی و حرفه‌ای زیادی در مواجهه با بحران‌ها و چالش‌ها دارند. این تجربیات، مهارت‌های مقابله‌ای منحصر به فردی را به آن‌ها می‌آموزد که به طور ناخودآگاه در موقعیت‌های استرس‌زا فعال می‌شوند و منبعی از قدرت و خودکارآمدی را فراهم می‌کنند.

حس قوی از هدف و مسئولیت‌پذیری حرفه‌ای به عنوان یک انگیزه درونی برای انجام کار با کیفیت و احساس مسئولیت در قبال منافع عمومی و ذینفعان عمل می‌کند. در محیطی که شفافیت کم است و امکان دستکاری اطلاعات مالی وجود دارد، این مکانیسم حسابرسان را به سمت کشف تقلب و ارائه گزارش‌های دقیق سوق می‌دهد، حتی اگر این امر با منافع برخی ذینفعان در تضاد باشد. این حس هدفمندی، به حسابرسان کمک می‌کند تا حتی در مواجهه با فشارهای خارجی، به وظایف خود متعهد بمانند. مکمل این حس، شهامت اخلاقی و توانایی مقاومت در برابر فشار است. این مکانیسم به حسابرسان امکان می‌دهد تا در برابر فشارهای غیراخلاقی و گزارش تخلفات، حتی با وجود خطرات شخصی یا شغلی، مقاومت کنند. در محیطی که فساد و ارباب رایج است، شهامت اخلاقی برای حسابرسان حیاتی است تا بتوانند بدون ترس از عواقب، حقیقت را گزارش دهند و از منافع عمومی محافظت کنند. در نهایت، خودباوری و اعتماد به نفس در قضاوت به عنوان توانایی عمل بر اساس اطلاعات به دست آمده و اعتماد به قضاوت خود، حتی در مواجهه با تردیدها یا مخالفت‌ها، عمل می‌کند. در محیطی که اطلاعات ناقص

یا متناقض است، خودباوری در قضاوت برای حسابرسان ضروری است تا بتوانند با اطمینان تصمیم‌گیری کنند و از "گروه فکری" یا سوگیری‌های ناخواسته اجتناب کنند. این مکانیسم به آن‌ها کمک می‌کند تا در تصمیم‌گیری‌های پیچیده، به توانایی‌های خود تکیه کنند و استقلال قضاوت خود را حفظ نمایند.

به طور کلی، این مکانیسم‌های مولد، اگرچه مستقیماً قابل مشاهده نیستند، اما از طریق بروزات "رویدادی" (مانند مقاومت در برابر فشار، حل خلاقانه مشکلات) و تجربیات "تجربی" (مانند احساس رضایت از حفظ یکپارچگی، افزایش اعتماد به نفس) حسابرسان استنباط می‌شوند. رئالیسم انتقادی با تمرکز بر این لایه‌های عمیق‌تر واقعیت، درک غنی‌تر و تبیینی تری از تاب‌آوری حسابرسان در محیط چالش‌برانگیز عراق ارائه می‌دهد و نشان می‌دهد که تاب‌آوری نه یک ویژگی ایستا، بلکه محصول پویای تعامل این مکانیسم‌ها در بستر ساختارهای اجتماعی و حرفه‌ای است.

نتایج جدول ۵ درک رئالیسم انتقادی را با نشان دادن چگونگی شرطی‌سازی مکانیسم‌های مولد توسط ساختارهای کلان (مانند نظارتی، اقتصادی، اجتماعی) که سپس توسط رویدادهای خاص فعال می‌شوند و منجر به بروز قابل مشاهده و تجربه شده تاب‌آوری حسابرس می‌شوند، ترکیب می‌کند.

جدول ۵

لایه‌های واقعیت رئالیسم انتقادی اعمال شده بر تاب‌آوری حسابرس در عراق

لایه واقعیت	توصیف / تعریف (اصل رئالیسم انتقادی)	نمونه‌های گویا در بستر حسابرسی عراق	
قلمرو واقعی (مکانیسم‌های مولد و ساختارها)	قدرت‌ها، تمایلات و ساختارهای اجتماعی پایدار و اغلب نامشهود که مستقل از آگاهی انسانی وجود دارند اما رویدادها را تولید می‌کنند.	مکانیسم‌ها: * اخلاق حرفه‌ای و تعهد اخلاقی عمیقاً درونی‌شده: ارزش‌های حرفه‌ای و اخلاقی که به عنوان لنگر عمل کرده و رفتار را تحت فشار هدایت می‌کنند. * چابکی شناختی و ظرفیت انطباق‌پذیری: توانایی ذاتی حسابرسان برای انطباق تفکر، بازتعریف چالش‌ها به عنوان فرصت، و یادگیری از شکست‌ها.	ساختارها: * چارچوب نظارتی و قانونی: استانداردهای حسابرسی، نهادهای صدور مجوز و قوانین محلی که بر حرفه حاکم هستند و می‌توانند حمایت یا محدودیت ایجاد کنند. * سیستم اقتصادی و مالی: بی‌ثباتی بازار، رژیم تحریم‌ها، نوسانات سود و محدودیت‌های مالی که بر عملیات حسابرسی تأثیر می‌گذارند.
	* شبکه‌های پشتیبانی اجتماعی و همتایان حرفه‌ای: وجود حمایت غیررسمی از همتایان، راهنمایی، و پیوندهای جامعه حرفه‌ای که منابع عاطفی و عملی را فراهم می‌کنند.	* هنجارهای اجتماعی-فرهنگی: شبکه‌های غیررسمی، نگرش‌ها نسبت به اقتدار/فساد، و اهمیت روابط شخصی که بر تعاملات حرفه‌ای تأثیر می‌گذارند.	
	* استراتژی‌های مقابله شخصی و عوامل تاب‌آوری: تجربیات گذشته در غلبه بر ناملازمات و مکانیسم‌های مقابله توسعه‌یافته (مانند خوداندیشی، قدردانی) که منبع قدرت را فراهم می‌کنند.	* فرهنگ سازمانی و حاکمیت شرکتی: ارزش‌های شرکت، سیستم‌های حمایتی، کنترل‌های داخلی و "لحن از بالا" که بر رفتار حسابرسان تأثیر می‌گذارد. * زیرساخت‌های فناوری و دسترسی به منابع: وضعیت سیستم‌های اطلاعاتی، مکانیزاسیون و دسترسی به ابزارهای مدرن حسابرسی.	
	* حس قوی از هدف و مسئولیت‌پذیری حرفه‌ای: انگیزه درونی برای انجام کار با کیفیت و احساس مسئولیت در قبال منافع عمومی.	* وضعیت سلامت عمومی و دسترسی به خدمات روان‌شناختی: شیوع مشکلات	
	* شهامت اخلاقی و توانایی مقاومت در برابر فشار: توانایی مقاومت در برابر فشارهای غیراخلاقی و		

<p>گزارش تخلفات، حتی با وجود خطرات شخصی یا سلامت روان و دسترسی محدود به خدمات شغلی. حمایتی در جامعه عراق.</p> <p>* خودباوری و اعتماد به نفس در قضاوت: توانایی عمل بر اساس اطلاعات به دست آمده و اعتماد به قضاوت خود، حتی در مواجهه با تردیدها.</p>	
<p>* فشار برای به خطر انداختن یافته‌های حسابرسی یا چشم‌پوشی از خطاها: درخواست‌های مستقیم یا غیرمستقیم برای دستکاری گزارش‌ها.</p> <p>* عدم رعایت یا مقاومت مشتری در برابر تعدیلات حسابرسی: مخالفت مشتریان با پیشنهادات حسابرسان برای بهبود کیفیت گزارشگری مالی.</p> <p>* رکودهای اقتصادی، تحریم‌ها و نوسانات ارزی مؤثر بر بقای مشتری: شرایط اقتصادی نامساعد که بر توانایی مشتریان برای پرداخت هزینه‌های حسابرسی یا ادامه فعالیت تأثیر می‌گذارد.</p> <p>* حوادث امنیتی و بی‌ثباتی سیاسی مؤثر بر عملیات و سفر: تهدیدات تروریستی، درگیری‌های مسلحانه و ناآرامی‌های سیاسی که بر توانایی حسابرسان برای انجام کار میدانی تأثیر می‌گذارد.</p> <p>* تأخیر در گزارش‌های حسابرسی به دلیل عوامل خارجی یا مذاکرات طولانی: موانع غیرمنتظره یا مذاکرات پیچیده که زمان‌بندی حسابرسی را به هم می‌زند.</p> <p>* کار با سیستم‌های اطلاعاتی ناکافی و محدودیت‌های مکانیزاسیون مشتری: مواجهه با سیستم‌های حسابداری دستی یا قدیمی که فرآیند حسابرسی را کند می‌کند.</p> <p>* مواجهه با فساد و درخواست‌های رشوه در فرآیندهای تجاری: پیشنهادهای غیراخلاقی برای تسهیل معاملات یا چشم‌پوشی از تخلفات.</p> <p>* چالش‌های مربوط به حفظ شک‌گرایی حرفه‌ای در روابط نزدیک با مشتری: دشواری در حفظ بی‌طرفی هنگام ایجاد روابط بلندمدت و شخصی با مشتریان.</p> <p>* فشارهای زمانی و بودجه‌ای: نیاز به تکمیل حسابرسی در زمان محدود و با منابع ناکافی.</p> <p>* تجربه فرسودگی شغلی و خستگی ذهنی: احساس خستگی مفرط و کاهش انگیزه ناشی از فشارهای مداوم.</p> <p>* تهدیدات مربوط به از دست دادن شغل یا موقعیت اجتماعی: ترس از عواقب منفی شغلی یا اجتماعی در صورت عدم تمکین به خواسته‌های غیراخلاقی.</p>	<p>رویدادهای قابل مشاهده یا وضعیت‌هایی که در نتیجه فعال شدن یا عملکرد مکانیسم‌های مولد در ساختارهای خاص رخ می‌دهند.</p> <p>رویدادی (رویدادها)</p>
<p>* احساس استرس، ناامیدی، فرسودگی شغلی یا فشار اخلاقی: گزارش‌های حسابرسان از وضعیت روانی خود در مواجهه با چالش‌ها.</p> <p>* توانایی درک شده برای "بازگشت" یا مقابله با ناملیمات: باور حسابرسان به توانایی خود برای غلبه بر مشکلات و حفظ عملکرد.</p> <p>* استراتژی‌های آگاهانه به کار گرفته شده: اقداماتی مانند خوداندیشی، جستجوی حمایت، انطباق با شرایط جدید، و تمرین چابکی ذهنی.</p> <p>* تفسیر چالش‌ها به عنوان فرصت یا تهدید: نحوه نگرش حسابرسان به مشکلات و تأثیر آن بر واکنش‌هایشان.</p> <p>* تجربه افزایش اعتماد به نفس و خودکارآمدی پس از غلبه بر چالش‌ها: احساس توانمندی بیشتر پس از موفقیت در مواجهه با موقعیت‌های دشوار.</p> <p>* احساس رضایت از حفظ یکپارچگی حرفه‌ای: خشنودی از پایبندی به اصول اخلاقی، حتی در شرایط دشوار.</p> <p>* ادراک از اهمیت حمایت سازمانی و همکاران: درک نقش حیاتی حمایت از سوی شرکت و همکاران در حفظ سلامت روان و عملکرد.</p> <p>* تجربه انزوا و ناامیدی: احساس تنهایی و از دست دادن امید در محیط‌های پرچالش.</p> <p>* نیاز به تعادل کار-زندگی: درک اهمیت حفظ مرز بین زندگی حرفه‌ای و شخصی برای جلوگیری از فرسودگی.</p>	<p>تجربیات، ادراکات و تفسیرهای ذهنی افراد در مورد رویدادهای واقعی و مکانیسم‌های زیربنایی آنها. این همان چیزی است که مستقیماً در داده‌ها مشاهده یا گزارش می‌شود.</p> <p>تجربی (تجربیات)</p>

مطابق جدول ۵ مشخص گردید که از منظر هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی، تاب‌آوری حسابرس در مؤسسات عراقی پدیده‌ای صرفاً قابل مشاهده یا رفتاری ایستا نیست، بلکه نتیجه تعامل پیچیده و پویا میان سه لایه واقعیت است: قلمرو "واقعی" (شامل مکانیسم‌های مولد و ساختارهای زیربنایی)، قلمرو "رویدادی" (شامل وقایع و شرایط عینی) و قلمرو "تجربی" (شامل ادراکات و تجربیات ذهنی). این رویکرد به ما امکان می‌دهد تا فراتر از توصیف صرف، به تبیین چرایی و چگونگی بروز تاب‌آوری در بستر چالش‌برانگیز عراق بپردازیم.

در قلمرو "واقعی"، مکانیسم‌های مولد تاب‌آوری حسابرسان، قدرت‌ها و تمایلاتی نامشهود هستند که رفتار تاب‌آورانه را تولید می‌کنند. این مکانیسم‌ها شامل اخلاق و هویت حرفه‌ای عمیقاً درونی‌شده (که به عنوان لنگر اخلاقی در برابر فساد عمل می‌کند)، چابکی شناختی و ظرفیت بازنگری (که امکان انطباق با بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی را فراهم می‌آورد)، شبکه‌های پشتیبانی اجتماعی و هم‌تایان حرفه‌ای (که منابع عاطفی و عملی را در محیط‌های با حمایت نهادی ضعیف تأمین می‌کنند)، بیوگرافی شخصی و استراتژی‌های مقابله آموخته شده (که از تجربیات گذشته در مواجهه با بحران‌ها نشأت می‌گیرد)، حس قوی از هدف و مسئولیت‌پذیری حرفه‌ای (که انگیزه کشف تقلب را در محیط‌های کم‌شفافیت تقویت می‌کند)، شهامت اخلاقی و توانایی مقاومت در برابر فشار (که به حسابرسان امکان می‌دهد در برابر ارباب و فساد بایستند)، و خودباوری و اعتماد به نفس در قضاوت (که در مواجهه با اطلاعات ناقص یا متناقض، تصمیم‌گیری مستقل را ممکن می‌سازد) هستند. این مکانیسم‌ها، اگرچه مستقیماً قابل مشاهده نیستند، اما قدرت علی دارند و در بستر خاص عراق، به حسابرسان کمک می‌کنند تا در برابر فشارهای منحصر به فرد این محیط مقاومت کنند.

این مکانیسم‌های مولد، خود توسط "ساختارها"ی کلان در قلمرو "واقعی" شرطی می‌شوند. این ساختارها شامل چارچوب نظارتی و قانونی (که می‌تواند حمایت‌کننده یا محدودکننده باشد)، سیستم اقتصادی و مالی (با بی‌ثباتی بازار، تحریم‌ها و نوسانات سود)، هنجارهای اجتماعی-فرهنگی (مانند اهمیت شبکه‌های غیررسمی و نگرش‌ها نسبت به فساد)، فرهنگ سازمانی و حاکمیت شرکتی (شامل ارزش‌های شرکت و "لحن از بالا")، زیرساخت‌های فناوری و دسترسی به منابع (که اغلب محدود است)، و وضعیت سلامت عمومی و دسترسی به خدمات روان‌شناختی در جامعه عراق (که با شیوع مشکلات سلامت روان و دسترسی محدود به خدمات حمایتی مواجه است) هستند. این ساختارها، محیطی را فراهم می‌آورند که در آن مکانیسم‌های تاب‌آوری فعال می‌شوند یا تحت فشار قرار می‌گیرند. به عنوان مثال، ضعف چارچوب نظارتی یا شیوع فساد، می‌تواند شهامت اخلاقی حسابرس را به چالش بکشد، در حالی که وجود شبکه‌های حمایتی قوی، می‌تواند حس انزوا را کاهش دهد.

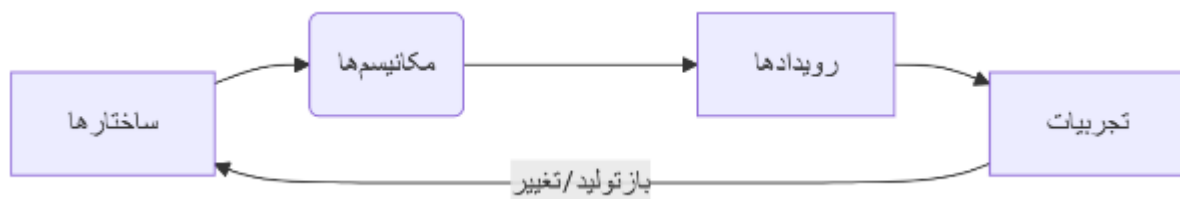
قلمرو "رویدادی" به وقایع و موقعیت‌های قابل مشاهده‌ای اشاره دارد که حسابرسان در زندگی حرفه‌ای خود در عراق با آن‌ها مواجه می‌شوند و تاب‌آوری آن‌ها را آزمایش یا آشکار می‌کنند. این رویدادها، نتیجه فعال شدن مکانیسم‌های مولد در بستر ساختارهای خاص هستند. نمونه‌هایی از این رویدادها شامل فشار برای به خطر انداختن یافته‌های حسابرسی یا چشم‌پوشی از خطاها، عدم رعایت یا مقاومت مشتری در برابر تعدیلات حسابرسی، رکودهای اقتصادی و تحریم‌ها که بر بقای مشتری تأثیر می‌گذارند، حوادث امنیتی و بی‌ثباتی سیاسی که عملیات و سفر را مختل می‌کنند، تأخیر در گزارش‌های حسابرسی به دلیل عوامل خارجی یا مذاکرات طولانی، کار با سیستم‌های اطلاعاتی ناکافی و محدودیت‌های مکانیزاسیون مشتری، مواجهه با فساد و درخواست‌های رشوه در فرآیندهای تجاری، چالش‌های مربوط به حفظ شک‌گرایی حرفه‌ای در روابط نزدیک با مشتری، فشارهای زمانی و بودجه‌ای، تجربه فرسودگی شغلی و خستگی ذهنی، و تهدیدات مربوط به از دست دادن شغل یا موقعیت اجتماعی هستند. این رویدادها، صرفاً "علت" نیستند، بلکه "محرک"هایی هستند که نشان می‌دهند مکانیسم‌های زیربنایی تاب‌آوری در حال عمل هستند.

در نهایت، قلمرو "تجربی" شامل تجربیات، ادراکات و تفسیرهای ذهنی حسابرسان در حین مواجهه با این رویدادها و بروز تاب‌آوری است. این لایه شامل احساس استرس، ناامیدی، فرسودگی شغلی یا فشار اخلاقی؛ توانایی درک شده برای "بازگشت" یا مقابله با ناملایمات؛ استراتژی‌های آگاهانه به کار گرفته شده (مانند خوداندیشی، جستجوی حمایت، انطباق با شرایط جدید، و تمرین چابکی ذهنی)؛ تفسیر چالش‌ها به عنوان فرصت یا تهدید؛ تجربه افزایش اعتماد به نفس و خودکارآمدی پس از غلبه بر چالش‌ها؛ احساس رضایت از حفظ یکپارچگی حرفه‌ای؛ ادراک از اهمیت حمایت سازمانی و همکاران؛ تجربه انزوا و ناامیدی؛ و درک نیاز به تعادل کار-زندگی است. این تجربیات، اگرچه ذهنی هستند، اما نشانگرهای حیاتی از چگونگی عملکرد مکانیسم‌ها در مواجهه با رویدادها در بستر ساختارهای موجود هستند. این لایه‌ها در یک چرخه مورفوژنتیک پویا با یکدیگر تعامل دارند: ساختارها مکانیسم‌ها را شرطی می‌کنند، رویدادها این مکانیسم‌ها را فعال می‌سازند، و تجربیات حاصله می‌توانند به نوبه خود، ساختارها را بازتولید یا حتی تغییر دهند و مکانیسم‌ها را تقویت کنند. این تحلیل چندلایه، درک عمیق‌تری از تاب‌آوری حسابرسان در عراق ارائه می‌دهد که فراتر از مشاهده سطحی است و به تبیین علی و پویا این پدیده می‌پردازد.

بر اساس توضیحات فوق و نتایج جدول ۵ می‌توان الگوی ۱ را برای تاب‌آوری حسابرسان عراقی بر اساس هستی‌شناسی انتقادی ارائه داد.

شکل ۱

الگوی تاب‌آوری حسابرسان عراقی بر اساس هستی‌شناسی انتقادی

مطابق شکل ۱ تاب‌آوری حسابرسان در بافت پُرچالش عراق (با ویژگی‌هایی چون فساد سیستماتیک، تحریم‌های بین‌المللی، ناامنی سیاسی، و ضعف نهادی) را نمی‌توان صرفاً با مشاهده رفتارهای فردی یا متغیرهای سازمانی تبیین کرد. الگوی پیشنهادی، با اتکا به هستی‌شناسی سلسله‌مراتبی رئالیسم انتقادی، تاب‌آوری را به‌مثابه برآیند تعامل پویای سه قلمرو متمایز اما مرتبط تحلیل می‌کند:

۱. قلمرو واقعی (ساختارها و مکانیسم‌های مولد نامرئی)

این لایه، شرایط پیش‌تجربی شکل‌دهنده تاب‌آوری را نشان می‌دهد که خود به دو جزء تقسیم می‌شود:

- مکانیسم‌های مولد درونی:
  - اخلاق حرفه‌ای نهادینه‌شده به‌مثابه "لنگر هنجاری" در برابر فشارهای فساد عمل می‌کند.
  - شهامت اخلاقی (مثلاً گزارش‌دهی تخلفات دولتی علیرغم تهدید اخراج) به‌عنوان قدرت مقاومت در ساختارهای سرکوبگر تعریف می‌شود.
  - شبکه‌های حمایتی غیررسمی (مثل گروه‌های تلگرامی حسابرسان) ساختارهای موازی جبران‌کننده ضعف نهادی رسمی هستند.
- ساختارهای کلان محدودساز/تسهیل‌گر:
  - تحریم‌ها (محدودیت دسترسی به نرم‌افزارهای حسابرسی) زمینه‌ساز فعال‌سازی مکانیسم چابکی شناختی می‌شوند.

- فرهنگ "واسطه‌گری" ساختار اجتماعی تضعیف‌کننده شفافیت است که تاب‌آوری را به آزمون می‌گذارد.
  - ضعف چارچوب‌های نظارتی، تقابل بین مکانیسم‌های اخلاقی و فشارهای سیستماتیک را تشدید می‌کند.
- مکانیسم‌ها علل نهفته‌ای هستند که تنها در ترکیب با ساختارها (مثلاً تحریم‌ها + چابکی شناختی) قدرت علی می‌یابند.

۲. قلمرو رویدادی (وقایع عینی محرک)

رویدادها تجلی تعامل مکانیسم‌ها و ساختارها در شرایط مشخص هستند:

- فشار برای تعدیل گزارش‌های حسابرسی (مثلاً در پروژه‌های نفتی) آزمونی برای فعال‌سازی/سرکوب مکانیسم شهامت اخلاقی است.
  - اختلال در عملیات میدانی ناشی از ناامنی (مثل درگیری‌های مسلحانه در بغداد) چالش‌هایی برای مکانیسم چابکی شناختی و انطباق‌پذیری ایجاد می‌کند.
  - مذاکرات طولانی‌مدت بر سر ذخایر ارزی، بستر ظهور راهبردهای نوآورانه ناشی از شبکه‌های حمایتی می‌شود.
- تبیین علی: این رویدادها "علت" تاب‌آوری نیستند، بلکه فضای آزمون برای آشکارسازی عملکرد مکانیسم‌های زیربنایی‌اند.

۳. قلمرو تجربی (تجلیات ذهنی و رفتاری)

این لایه، شواهد ملموس تعامل سطوح پیشین را ثبت می‌کند:

- فرسودگی شغلی (مثلاً اضطراب ناشی از فشارهای اخلاقی) نشانگر شکست مکانیسم‌ها در برابر ساختارهای مختل‌گر است.
- خودکارآمدی پس از چالش (مثل اعتمادبه‌نفس پس از مدیریت پرونده‌های بانکی مشکوک) تجلی عملکرد موفق مکانیسم‌های چابکی شناختی و شهامت اخلاقی است.
- کاربرست راهبردهای انطباقی (استفاده از هوش مصنوعی پایه به‌جای نیروی انسانی) بازتولید ساختارها از طریق عاملیت حسابرسان را نشان می‌دهد.

الگو تأکید می‌کند که تاب‌آوری یک فرآیند غیرخطی با بازخوردهای تغییردهنده ساختار است. به عنوان مثال:

- افزایش شهامت اخلاقی در سایر حسابرسان (تقویت مکانیسم) منجر می‌شود به تقویت نهادهای نظارتی (تغییر ساختار) و نهایتاً منجر می‌گردد به موفقیت حسابرسان در "افشای فساد شهرداری‌ها" (تجربه).
- تضعیف مکانیسم مسئولیت‌پذیری منجر می‌شود به تثبیت فرهنگ فساد (بازتولید ساختار) و نهایتاً منجر می‌گردد شکست در "مقاومت در برابر فشارهای سیاسی" (تجربه).

ارزش افزوده الگوی رئالیسم انتقادی در پژوهش و عمل به‌صورت زیر تبیین می‌شود:

تبیین علی فراتر از توصیف به پرسش‌های بنیادین مانند "چرا یک حسابرسان عراقی علیرغم تهدید جانی به افشاگری اقدام می‌کند؟" پاسخ می‌دهد و نشان می‌دهد این پدیده ناشی از فعال‌شدن ترکیبی از مکانیسم‌های درهم‌تنیده‌ای مانند شبکه‌های حمایتی غیررسمی، شهامت اخلاقی و حس مسئولیت‌پذیری حرفه‌ای در بستر ساختارهای نظارتی ضعیف است. در عرصه سیاست‌گذاری، این الگو راهبردهای عملیاتی را مشخص می‌سازد: تقویت تاب‌آوری مستلزم مداخله همزمان در سطح ساختارهای کلان (مانند اصلاح چارچوب‌های نظارتی ناکارآمد) و سطح مکانیسم‌های مولد (مانند پرورش شبکه‌های حرفه‌ای برای پشتیبانی روان‌شناختی) است. در حوزه روش‌شناسی، چارچوب پیشنهادی مطالعات آتی را ملزم به به‌کارگیری ترکیبی از روش‌ها می‌کند؛ به‌گونه‌ای که مصاحبه‌های عمیق مکانیسم‌های نهفته را کشف کند، تحلیل اسناد رویدادهای محرک را ردیابی نماید و پیمایش‌ها تجربیات ذهنی را اندازه‌گیری کنند. این چارچوب با عبور از دوگانه‌انگاری تقلیل‌گرایانه فرد/ساختار، تاب‌آوری

حسابرسان در اقتصادهای شکننده را پدیده‌ای پیچیده، زمینه‌مند و پویا بازتعریف می‌کند که تنها از طریق در نظر گرفتن تعامل دیالکتیکی سطوح سه‌گانه واقعیت (واقعی، رویدادی، تجربی) قابل فهم است.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان داد که تاب‌آوری حسابرسان در مؤسسات حسابرسی عراق پدیده‌ای تک‌بعدی یا صرفاً فردمحور نیست، بلکه حاصل برهم‌کنش پیچیده‌ای از مکانیسم‌های مولد فردی، ساختارهای سازمانی و بسترهای نهادی-اجتماعی است. تحلیل داده‌ها در چارچوب هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی آشکار ساخت که تجربه زیسته حسابرسان از فشار، استرس و مخاطرات حرفه‌ای در سطح تجربی، بازتاب سازوکارهای علی عمیق‌تری در سطح واقعی و زیربنایی است؛ سازوکارهایی که ریشه در اخلاق حرفه‌ای، چابکی شناختی، شهامت اخلاقی، شبکه‌های حمایتی و همچنین ساختارهای نظارتی، اقتصادی و فرهنگی دارند. این یافته با مبانی نظری رئالیسم انتقادی هم‌خوان است که تأکید می‌کند رویدادهای قابل مشاهده اجتماعی بدون ارجاع به ساختارها و مکانیسم‌های نهفته قابل تبیین کامل نیستند (Fleetwood, 2005; Pourkarim et al., 2014; Vatanparast, 2016).

در سطح فردی، نتایج نشان داد که ویژگی‌هایی نظیر اخلاق حرفه‌ای، خودکارآمدی، انعطاف‌پذیری شناختی و توانایی مدیریت هیجانات نقش محوری در تاب‌آوری حسابرسان ایفا می‌کنند. این یافته‌ها با ادبیات روان‌شناسی سازمانی و حسابرسی همسو است که تاب‌آوری را عاملی کلیدی در کاهش آثار منفی استرس و پیشگیری از فرسودگی شغلی می‌داند (Britt & Jex, 2015; Coutu, 2002; Masten, 2001). مطالعات پیشین نیز نشان داده‌اند حسابرسانی که از سطح بالاتری از تاب‌آوری برخوردارند، در مواجهه با تعارض نقش، فشار زمانی و انتظارات متناقض ذی‌نفعان، عملکرد حرفه‌ای باثبات‌تری دارند و کمتر به رفتارهای تهدیدکننده کیفیت حسابرسی روی می‌آورند (Smith & Emerson, 2017; Smith et al., 2020; Zhang, 2023). یافته‌های این پژوهش این شواهد را در بستر عراق تأیید کرده و نشان می‌دهد که توانایی حفظ انسجام شناختی و اخلاقی در شرایط نااطمینانی نهادی، یکی از ارکان اصلی تاب‌آوری حسابرسان است.

در سطح سازمانی، نتایج پژوهش بر نقش تعیین‌کننده ساختارهای حمایتی، فرهنگ حرفه‌ای، شیوه‌های رهبری و نظام‌های کنترلی در شکل‌گیری تاب‌آوری تأکید دارد. حسابرسانی که در محیط‌های کاری با حمایت مدیریتی، شفافیت رویه‌ها و هنجارهای اخلاقی قوی فعالیت می‌کنند، توان بیشتری برای مقابله با فشارهای حرفه‌ای از خود نشان می‌دهند. این یافته با نتایج پژوهش‌هایی هم‌راستا است که نشان می‌دهند تاب‌آوری کارکنان در تعامل مستقیم با فرهنگ سازمانی و شیوه‌های مدیریت منابع انسانی شکل می‌گیرد (Luthans, 2002; Nelson et al., 2025; Pourpaki et al., 2025). در حوزه حسابرسی نیز شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد ساختارهای سازمانی تاب‌آور، در شرایط بحرانی قادر به حفظ کیفیت خدمات حسابرسی هستند (Haga & Ittonen, 2024). پژوهش حاضر این نکته را برجسته می‌کند که تاب‌آوری حسابرسان بدون توجه به بستر سازمانی، به‌ویژه در مؤسسات حسابرسی عراق، قابل تحقق نیست.

در سطح نهادی و زمینه‌ای، یافته‌ها نشان داد که ساختارهای نظارتی، شرایط اقتصادی، فرهنگ اجتماعی و سطح فساد اداری نقش تعیین‌کننده‌ای در تقویت یا تضعیف تاب‌آوری حسابرسان دارند. حسابرسان مورد مطالعه بارها به فشارهای ناشی از ضعف نظام‌های نظارتی، ناهمخوانی قوانین، و انتظارات غیررسمی ذی‌نفعان اشاره کردند؛ عواملی که تاب‌آوری حرفه‌ای را به چالش می‌کشند. این یافته‌ها با مطالعات انجام‌شده در زمینه حسابرسی در عراق هم‌خوان است که نشان می‌دهند ناپایداری نهادی و سطح بالای فساد، ریسک‌های حرفه‌ای حسابرسان را تشدید می‌کند (Ahmed & Saleh, 2022; Salih & Almajdob, 2019; Thabit et al., 2019). از منظر رئالیسم انتقادی، این شرایط

نه صرفاً به‌عنوان «زمینه»، بلکه به‌عنوان سازوکارهای علی فعال در سطح زیربنایی تحلیل می‌شوند که تجربیات حسابرسان را شکل می‌دهند (Bagheri & Nazarian, 2019; Bani Fatemeh et al., 2018).

یکی از یافته‌های مهم پژوهش، نقش تعامل میان سطوح فردی، سازمانی و نهادی در تولید تاب‌آوری است. برخلاف رویکردهای اثبات‌گرایانه که تاب‌آوری را متغیری مستقل با اثرات خطی بر پیامدهای حرفه‌ای تلقی می‌کنند، نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که تاب‌آوری نتیجه برهم‌کنش پویا و غیرخطی میان مکانیسم‌های چندگانه است. این نتیجه با نقدهای وارد شده بر رویکردهای متغیرمحور در حسابداری و حسابرسی هم‌راستا است که بر ضرورت تحلیل‌های ساختاری و علی تأکید دارند (Maddahi et al., 2023; Sepasi et al., 2018). همچنین با دیدگاه‌هایی همخوان است که رئالیسم انتقادی را چارچوبی مناسب برای تبیین پدیده‌های پیچیده سازمانی می‌دانند (Boughey & McKenna, 2017; Ehsani Moghadam et al., 2020).

در تبیین یافته‌ها، نقش اخلاق حرفه‌ای به‌عنوان یکی از مکانیسم‌های مولد اصلی تاب‌آوری برجسته شد. حسابرسان تاب‌آور نه تنها از توان روانی بالاتری برخوردارند، بلکه در برابر فشارهای اخلاقی نیز مقاومت بیشتری نشان می‌دهند. این یافته با پژوهش‌هایی همسو است که اخلاق حرفه‌ای را عاملی کلیدی در کاهش استرس، اضطراب و فرسودگی حسابرسان معرفی کرده‌اند (Al-Ameedee et al., 2023; Chwastiak, 2013). در بستر عراق، که حسابرسی اغلب در معرض فشارهای سیاسی و اقتصادی قرار دارد، اخلاق حرفه‌ای به‌عنوان یک منبع درونی تاب‌آوری عمل می‌کند و به حسابرسان امکان می‌دهد استقلال حرفه‌ای خود را حفظ کنند.

از منظر روش‌شناختی، ترکیب رهیافت داده‌بنیاد با هستی‌شناسی رئالیسم انتقادی امکان شناسایی لایه‌های مختلف تاب‌آوری را فراهم ساخت. این رویکرد با مطالعاتی هم‌خوان است که بر ظرفیت رئالیسم انتقادی در تبیین پدیده‌های اجتماعی پیچیده تأکید دارند (Elahi et al., 2024; Samimi & Vahidi Nasab, 2024; Samsonsen & Heggdalsvik, 2024). یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که این چارچوب می‌تواند در مطالعات حسابرسی نیز به‌عنوان یک پارادایم تحلیلی قدرتمند مورد استفاده قرار گیرد و خلأهای تبیینی موجود در ادبیات تاب‌آوری حسابرسان را پوشش دهد.

در مجموع، نتایج این پژوهش با بخش قابل‌توجهی از ادبیات پیشین هم‌راستا بوده و در عین حال با ارائه یک تبیین چندلایه و علی از تاب‌آوری حسابرسان، به توسعه نظری این حوزه کمک می‌کند. برخلاف مطالعاتی که صرفاً به سنجش کمی تاب‌آوری پرداخته‌اند (Sarraf & Siadati & Sepasi, 2024)، این پژوهش نشان می‌دهد که تاب‌آوری حسابرسان در بستر عراق محصول تعامل ساختارهای عمیق نهادی، سازوکارهای سازمانی و ظرفیت‌های فردی است؛ تعاملی که بدون رویکردهای فلسفی و روش‌شناختی عمیق قابل فهم نیست. این پژوهش با وجود دستاوردهای نظری و روش‌شناختی، با محدودیت‌هایی همراه است. نخست، ماهیت کیفی و تمرکز بر تعداد محدودی از خبرگان موجب می‌شود تعمیم‌پذیری نتایج به سایر کشورها یا حتی همه مؤسسات حسابرسی عراق با احتیاط صورت گیرد. دوم، شرایط سیاسی و نهادی خاص عراق ممکن است برخی یافته‌ها را به‌شدت زمینه‌مند کند. سوم، اتکا به داده‌های مصاحبه‌ای می‌تواند تحت تأثیر سوگیری‌های ادراکی پاسخ‌دهندگان قرار گیرد، هرچند تلاش شد با اشباع نظری و بازبینی هم‌تا این اثر کاهش یابد.

پژوهش‌های آینده می‌توانند با بهره‌گیری از روش‌های ترکیبی، مدل‌های استخراج‌شده در این مطالعه را در نمونه‌های بزرگ‌تر به‌صورت کمی آزمون کنند. همچنین مقایسه تطبیقی تاب‌آوری حسابرسان در عراق با سایر کشورهای در حال توسعه یا باثبات‌تر می‌تواند به غنای نظری نتایج بیفزاید. بررسی نقش متغیرهای خاص نهادی مانند اصلاحات نظارتی یا تغییرات سیاسی در طول زمان نیز می‌تواند مسیر پژوهشی مهمی باشد.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد ارتقای تاب‌آوری حسابرسان مستلزم رویکردی جامع است که هم به توانمندسازی فردی و هم به اصلاح ساختارهای سازمانی و نهادی توجه کند. مؤسسات حسابرسی می‌توانند با تقویت فرهنگ اخلاقی، حمایت مدیریتی و برنامه‌های توسعه حرفه‌ای، زمینه تاب‌آوری را فراهم آورند. همچنین سیاست‌گذاران حرفه‌ای می‌توانند با بهبود چارچوب‌های نظارتی و کاهش ناطمینانی نهادی، فشارهای ساختاری بر حسابرسان را تعدیل کرده و کیفیت حسابرسی را ارتقا دهند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Ahmed, D. M., & Saleh, S. S. (2022). Impact of Integration Between the Commission of Integrity And Judicial Audit to Reduce Financial and Administrative Corruption in Kurdistan/Iraq: Analytical study of the views of a sample of academics and auditors in the Kurdistan region. *QALAAI ZANIST JOURNAL*, 7(1), 515-539. <https://doi.org/10.25212/lfu.qzj.7.1.19>
- Al-Ameedee, S. M. M., Moradi, M., & Salehi, M. (2023). The impact of business ethics on stress, anxiety and depression and the success of auditors. *International Journal of Ethics and Systems*. <https://doi.org/10.1108/IJOES-07-2022-0150>
- Arad, H., Moshashae, S. M., & Eskandari, D. (2020). Investigating the Levels of Individual Resilience, Auditor Stress, and Quality Reduction Methods in the Auditing Profession. *Accounting and Auditing Reviews*, 27(2), 154-179. https://acctgrev.ut.ac.ir/article_77356.html?lang=fa
- Bagheri, S., & Nazarian, R. (2019). A Sociological Comparison of Islamic Realism and Critical Realism. *Quarterly Journal of Fundamental Research in Humanities*, 5(1), 47-71. <https://frh.sccsr.ac.ir/article-1-109-fa.html>
- Bani Fatemeh, H., Shields, R., Golabi, F., Ghorayshi, F., & Bayani, F. (2018). The Ontological and Social Epistemological Foundations of Critical Realism; With Emphasis on the Views of Roy Bhaskar. *Culture Strategy*, 11(44), 29-57. <https://ensani.ir/fa/article/406983/>
- Bonollo, E. (2019). Measuring supreme audit institutions' outcomes: current literature and future insights. *Public Money & Management*, 39(7), 468-477. <https://doi.org/10.1080/09540962.2019.1583887>
- Boughey, C., & McKenna, S. (2017). Analysing an audit cycle: A critical realist account. *Studies in Higher Education*, 42(6), 963-975. <https://doi.org/10.1080/03075079.2015.1072148>

- Britt, T. W., & Jex, S. M. (2015). *Thriving under stress: Harnessing demands in the workplace*. Oxford University Press. https://books.google.com/books/about/Thriving_Under_Stress.html?id=YAPWBgAAQBAJ
- Chwastiak, M. (2013). Profiting from destruction: The Iraq reconstruction, auditing and the management of fraud. *Critical Perspectives on Accounting*, 24(1), 32-43. <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2011.11.009>
- Coutu, D. (2002). How resilience works. *Harvard business review*, 80(5), 46-51. <https://hbr.org/2002/05/how-resilience-works>
- Donnelly, D. P., Quirin, J., & O'Bryan, D. (2003). Auditor acceptance of dysfunctional audit behavior: An explanatory model using auditors' personal characteristics. *Behavioral Research in Accounting*, 15(1), 87-110. <https://doi.org/10.2308/bria.2003.15.1.87>
- Ehsani Moghadam, N., Danaeefard, H., Khaefelahi, A. A., & Fani, A. A. (2020). Research Methodology of Critical Realism; Understanding the Foundations, Process, and Method of Implementation. *Methodology of Humanities*, 26(102), 1-22. https://method.rihu.ac.ir/article_1707.html
- Elahi, S., Aghapour, F., Hassanzadeh, A., & Shahsavari Pour, N. (2024). A Scoping Review of Critical Realism in Information Systems Research. *Methodology of Humanities*, 30(120), 77-95. https://journals.rihu.ac.ir/article_2292.html?lang=en
- Fleetwood, S. (2005). Ontology in organization and management studies: A critical realist perspective. *Organization*, 12(2), 197-222. <https://doi.org/10.1177/1350508405051188>
- Haga, J., & Itonen, K. (2024). Organizational resilience of audit firms-evidence from the outbreak of the COVID-19. *Journal of Applied Accounting Research*. <https://doi.org/10.1108/JAAR-06-2023-0185>
- Javidi, M. (2017). Crime, from Realism to Idealism; The Ontology of Crime Based on the Critical Realism of Islamic Wisdom. *Quarterly Journal of Religious Thought, Shiraz University*, 17(63), 49-74. <https://en.civilica.com/doc/1558075/>
- Luthans, F. (2002). The need for and meaning of positive organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 23(6), 695-706. <https://doi.org/10.1002/job.165>
- Maddahi, Z., Gholami Jamkarani, R., Zanjirdar, M., & Kheiri, H. (2023). Sociological Analysis of Accounting Theories. *Financial Accounting and Auditing Research*, 58(15), 209-236. <https://srb.sanad.iau.ir/en/Article/1074028?FullText=FullText>
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American psychologist*, 56(3), 227-239. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227>
- Moghadam Far, S. R., Moghimi, S. M., Rahbar, F., & Yazdani, H. R. (2022). Presenting a Conceptual Framework for Explaining Organizational Resilience Against Corruption in Iranian State Economic Organizations Inspired by the Ontology of Critical Realism. *Public Administration*, 14(1), 4-28. <https://www.sid.ir/paper/1032879/en>
- Nelson, A., Lie, W., & Setyawan, A. (2025). Do Organizational Innovation and SHRM Practices Improve Organizational Resilience? The Mediating Role of Employee Resilience. *Jurnal Manajemen Bisnis*, 16(1), 227-248. <https://doi.org/10.18196/mb.v16i1.24797>
- Nemati, M. R., & Khoshgoftar Moghadam, A. A. (2025). Predicting Strategic Leadership Based on Resilience, Job Satisfaction, and Organizational Justice of Elementary School Principals in Qom Province. *Journal of Educational Excellence Management*, 2(2), 105-118. <https://www.magiran.com/paper/2915009/predicting-strategic-leadership-based-on-resilience-job-satisfaction-and-organizational-justice-of-primary-school-principals-in-qom-province?lang=en>
- Neri, M., Niccolini, F., & Virili, F. (2025). Organizational cyber resilience: toward an integrative conceptual framework. *Management Review Quarterly*, 1-52. <https://doi.org/10.1007/s11301-025-00496-7>
- Ong, A. D., Bergeman, C. S., Bisconti, T. L., & Wallace, K. A. (2006). Psychological resilience, positive emotions, and successful adaptation to stress in later life. *Journal of personality and social psychology*, 91(4), 730-749. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.91.4.730>
- Paino, H., Smith, M., & Ismail, Z. (2012). Auditor acceptance of dysfunctional behavior: An explanatory model using individual factors. *Journal of Applied Accounting Research*, 13(1), 37-55. <https://doi.org/10.1108/09675421211231907>
- Panda, P., & Singh, P. (2025). Perceived organizational virtuousness and employee's subjective well-being: examining the role of resilience, agility and collectivism. *Management Decision*. <https://doi.org/10.1108/MD-01-2024-0076>
- Pezeshk, Y., & Rahnamaie Rodposhti, F. (2021). New Auditing Paradigms. *Professional Auditing Research*, 1(4), 96-118. https://article.iacpa.ir/article_251214.html?lang=en
- Pourkarim, M., Sadiqzadeh Ghamsari, A., Bagheri Nooparast, K., & Mehr Mohammadi, M. (2014). Explaining the Ontological Assumptions of Bhaskar's Critical Realism and Its Implications for Interdisciplinary Research. *Interdisciplinary Studies in the Humanities Quarterly*, 6(3), 131-137. https://www.isih.ir/article_169.html?lang=en
- Pourpaki, N., Nabizadeh, B., & Jahanshahi, A. (2025). Investigating the Mediating Role of Resilience in the Workplace in Relation to Organizational Culture and Employee Performance. *Police Organizational Development Quarterly*, 22(92), 77-98. <https://elmnet.ir/doc/2959874-52118>

- Salih, W. K., & Almajdob, M. S. (2019). An Evaluation of the role of supreme audit institutions in reduce of audit failure to promote economic development: The case of the Federal Board of Supreme Audit of Iraq. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 9(9), 252-265. <https://doi.org/10.6007/IJARBS/v9-i9/6288>
- Samimi, S., & Vahidi Nasab, F. (2024). Business Resilience Based on Critical Realism and Futurology. *Accounting and Social Interests*, 14(1), 189-208. <https://www.sid.ir/paper/1504990/en>
- Samsensen, V., & Heggdalsvik, I. K. (2024). Critical realism as a fruitful approach to social work research as illustrated by two studies from the field of child and family welfare. *Journal of Critical Realism*, 23(1), 18-32. <https://doi.org/10.1080/14767430.2023.2251238>
- Sapiri, M. (2024). A Qualitative Analysis on the Role of Auditors in Preventing Financial Crises. *Golden Ratio of Auditing Research*, 4(2), 89-106. <https://doi.org/10.52970/grar.v4i2.393>
- Sarraf, M., & Sarraf, F. (2020). The Impact of Job Stress and Auditor Resilience on Audit Quality. *Management Accounting and Auditing Knowledge*, 9(33), 260-267. https://www.jmaak.ir/article_15645.html?lang=en
- Sepasi, S., Bayat, M., & Mir Ashrafi, Z. (2018). Intellectual Paradigms of Accounting. *Accounting and Auditing Studies*, 7(28), 47-60. https://www.iaaaas.com/article_98722.html?lang=en
- Siadati, Z. S., & Sepasi, S. (2024). Determining Factors Affecting Resilience in Auditing using Shannon's Entropy Technique. *Journal of Management Accounting and Auditing Knowledge*, 13(51), 217-232. <https://www.magiran.com/paper/2631909/determining-factors-affecting-resilience-in-auditing-using-shannon-s-entropy-technique?lang=en>
- Smith, K. J., & Emerson, D. J. (2017). An analysis of the relation between resilience and reduced audit quality within the role stress paradigm. *Advances in Accounting*, 37, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.adiac.2017.04.003>
- Smith, K. J., Emerson, D. J., Boster, C. R., & Everly, J. G. S. (2020). Resilience as a coping strategy for reducing auditor turnover intentions. *Accounting Research Journal*, 33(3), 483-498. <https://doi.org/10.1108/ARJ-09-2019-0177>
- Soleiman Zadeh, R., Padash, H., & Khadem Alizadeh, A. (2018). Analyzing the Relationship between Ontology and Methodology in Economics Based on Lawson's Approach. *Islamic Economics Knowledge*, 9(2), 27-44. <https://ensani.ir/fa/article/400889/>
- Thabit, T. H., Aldabbagh, L. M., & Ibrahim, L. K. (2019). The auditing of sustainable development practices in developing countries: Case of Iraq. *Revista AUS*, 26(3), 12-19. <https://doi.org/10.33329/jaus.19.263.2>
- Vatanparast, M. R. (2016). An Analytical Study of Positivism and Critical Realism in Accounting Research. *Accounting and Social Interests*, 6(2), 41-54. https://jaacsi.alzahra.ac.ir/article_2430.html?lang=en
- Zhang, D. J., Veltrop, D. B., Hooghiemstra, R. B., & Rink, F. (2023). Does auditor resilience mitigate the effects of multiple team memberships on quality threatening behaviors? *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 42(4), 179-203. <https://doi.org/10.2308/AJPT-2020-022>
- Zhang, T. (2023). Critical realism: a critical evaluation. *Social Epistemology*, 37(1), 15-29. <https://doi.org/10.1080/02691728.2022.2080127>